

Фото Георгія Лук'янчука

Учасники громадських урочистостей біля меморіального пам'ятника Героям Крут на Аскольдовій Могилі, 29 січня 2021 р.

Незбагненна річ із правописом

Іван ЮЩУК,
професор, заслужений діяч науки і техніки України

І в природі, і в суспільстві часом трапляються речі, які не можна збагнути. На землі відбувається глобальне потепління. І ніхто не може сказати чому. Дехто вважає, що таке стається перед наступним обледенінням. Нема на те ради, стихійне лихо.

Здавалося б, у мовному питанні все йде своїм порядком, хоч і натужно. 22 травня 2019 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову за № 437:

“З метою забезпечення конституційних положень про державний статус української мови та уніфікації вживання правописних норм Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Погодитися з пропозицією Міністерства освіти і науки та Національної академії наук щодо схвалення Українського правопису в новій редакції, розробленій Українською національною комісією з питань правопису.

2. Визнати таким, що втратив чинність, пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 8 червня 1992 р. № 309 “Питання українського правопису” (ЗП України, 1992 р., № 6, ст. 145).

3. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській і Севастопольській міським державним адміністраціям сприяти використанню в новій редакції Українського правопису в діловодстві, освіті, видавничій справі, сфері телебачення і радіомовлення, інших сферах суспільного життя”.

Кабінет Міністрів своєю ухвалою висловив довіру компетентності Національ-

ної академії наук і Міністерства освіти й науки — це нормальне ставлення держави до таких авторитетних установ. Але...

Притяма, 5 червня 2019 року адвокат від імені семикласниці подає позов на це рішення Кабінету Міністрів, вимагаючи скасувати правопис. Чи ж семикласниця встигла прочитати правопис у новій редакції і чи взагалі читала його? Фінальний текст правопису було опубліковано на офіційних сайтах Міністерства освіти і науки та Національної академії наук 3 червня 2019 року. Дивовижна оперативність!

27 червня 2019 року в засобах масової інформації вже з'являється повідомлення: “На новий український правопис подали до суду. Сьогодні відбулося перше слухання. Позивачка — 12-річна мешканка Херсона. Відповідач — Кабмін. Вони подолали майже 600 кілометрів. З Херсона до Києва сім'я Піргасів приїхала на перше засідання у справі оскарження нового українського правопису. Позивачка — семикласниця Юлія — вимагає повернення до попередньої редакції”. Її аргумент: “Мене вразило те, що вони так просто змінили нашу чудову мову на якесь посміховисько, це не сучасно зовсім”. Наскільки ширі були її слова, свідчить така інформація: “Щоправда, під час інтерв'ю їй не завжди вдається підбрати українські слова”.

Попередня редакція правопису — це трохи підправлений правопис 1992 року, який до того (редакції 1933, 1946, 1960 років) неухильно наближували до російської мови і псували.

Правопис 1992 року, і без того, вимагав уже перегляду. В усьому, що використовують тривалий час, накопичуються помилки. Та й знання про мову, її закономірності з часом удосконалюються. Чи

не тому й Конституція України вимагає обирати президента не більше як на два терміни підряд, щоб не повторювалися ті самі помилки?

Тож у правопис 1992 року, повернення якого вимагала семикласниця, щедро перейшли недогляди й перекручення попередніх видань. Відразу в першому параграфі читаємо: “У деяких словах на місці **о** перед постійно наголошеним **а (я)** маємо у вимові й на письмі **а**: ... *калач, кажан, качан...*” і т. д. Насправді ж: *калачі, кажани, качани* — наголос не постійний. У списку слів іншомовного походження слово *панно* (живописний або скульптурний твір для оздоблення стін чи стелі) було підмінене словом *панна*. Родовому відмінку множини іменника *сім'я* було приписано закінчення *-ей*, хоч у формі *сімей* насправді нульове закінчення. У формулюванні в § 30, пункт 3 трапилося відразу чотири неточності: “Через дефіс пишуться: а) складні прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника **по** та закінчення **-ому** або **(-к)и**: *по-батьківському... по-батьківськи...*”. По-перше, ці прислівники мають одну основу, отже, вони не складні, а прості; по-друге, **по** в них префікс, а не прийменник (це колишній прийменник); по-третє, **-ому** — суфікс, а не закінчення (це колишнє закінчення); по-четверте, подібні прислівники є не лише на **(-к)и**, й на **(-ч)и** (*по-заячи*), **(-ж)и** (*по-ведмежи*). Або таке положення в примітці 1 до § 55: “Деякі іменники чол. роду мають і нульове закінчення: ... *tativ (tat)*...” Так само можна стверджувати, що можливі форми *батьків* і *батьк*! Такого в українській мові нема й бути не може!

Закінчення на стор. 4

СЕРГІЙ МЕЛЬНИЧУК

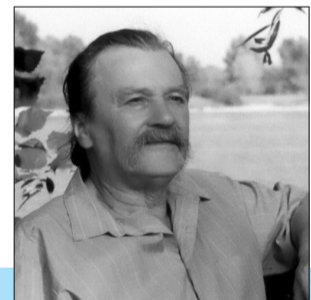
5

В'ЯЧЕСЛАВ АРТЮХ

6

ДМИТРО ЧЕРЕДНИЧЕНКО

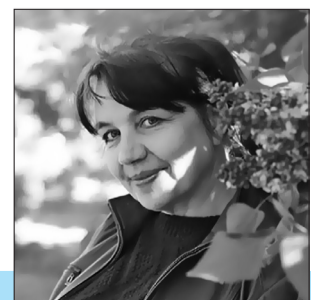
8

АННА СТОЛЯРОВА

11

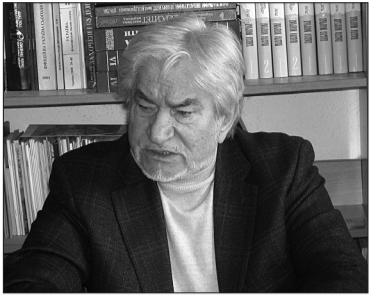
АНТОНІНА ЦАРУК

14

“І сьогодні, як і сто три роки тому, ординські зграї топчуть українську землю не лише в Криму чи на сході, але й усередині України”.

Павло МОВЧАН,
голова ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка:

— Великий наш політик і поет Євген Маланюк у 1941 році видрукував свою відому працю, яка називається “Крути. Народина нового українця”. Напередодні великих потрясінь він робив певні застереження для української нації.

Чому Маланюк обрав саме тему Крут? Про це можна легко дізнатися, коли ми прочитаємо його брошуру. На жаль, цього року ми не змогли зробити її додатковий наклад, як це робили для “Бібліотеки воїна”, яку видаємо для воїнів, що на передовій, курсантів, богунців. Ця праця має величезне значення не тільки тому, що вона зав’язана на цю дату, в якій народився справді новий українець.

Саме тому відроджена “Просвіта” домоглася, аби День Героїв Крут став національною, державною датою. Відповідний указ президента був підписаний 15 січня 2007 року.

Маланюк каже про те, що люди 1917-1918 року, які взяли очолювати українську державу, жили XVII-XVIII сторіччями з комплексами малоросійства, комплексами такого собі імперського підпорядкування, мислили тільки категоріями свого сегменту національного в імперії: “Це стільки часу треба було потратити на те, щоб виплодити лише 4 універсали”.

Тиждень тому ми збиралися і відзначали День Соборності, говорили про його важливість. Але не менш важливою є подія, яка відбулася 29 січня. Тоді, коли вже українська держава, яка набирала всіх формальних ознак свого існування, повинна була бути ще й визнаною світом. Берестейські угоди, які вели нас до самоутвердження, показали, що якби не було того, що сталося під Крутами, не було б і того, що сталося потім. Не було б ні військового опору, не було б тієї жертвості молоді крові, що була пролита під Крутами.

І сьогодні, як і сто три роки тому, ординські зграї топчуть українську землю не лише в Криму чи на сході, але й усередині України. Бо те, що відбувається в політичному полі, і всередині української держави, коли скасовують “Правопис”, піддають сумніву “Закон про українську мову”, коли піддають сумніву всі національні засади, не можна залишати без відповіді. Саме сьогодні ординці роблять набіги в інформаційному полі та намагаються зачепити все, що працювало ціле сторіччя: не має значення в якому форматі, в якому місті — чи в Торонто, чи в Чикаго, чи у Вінніпезі. Чи було це за часів Дру-

Крути: історія і сучасна українська реальність

29 січня з нагоди відзначення 103-ї річниці подвигу Героїв Крут Всеукраїнським товариством “Просвіта” імені Тараса Шевченка було організовано і проведено круглий стіл у форматі онлайн. Пропонуємо увазі читачів “СП” головне з виступів учасників круглого столу.

гої світової війни в лавах УПА, чи зусиллями дисидентів, які продовжили справу національного порятунку України.

День Соборності. День Крут. Якщо ці сакральні події і сакральні дати не відзначаються в державі на належному рівні, то ми розуміємо, що нам треба робити. Нам треба сьогодні бути мобілізованими, як ніколи. Це мобілізація на національну справу, бо хто сьогодні рятуватиме саму Україну? Адже було пролито кров не тільки під Крутами. Це був початок кровопускання з національного організму. Потім були Голодомори 1922-го, 1933-го і 1947-го років, витолочення всієї України, особливо Західної. У нас відібрали частину земель. Ми втратили Курщину, Берестейщину, Таганрогщину, Стародубщину, Кубань. Все це українські осідлості. І коли нам Патрушев каже про те, що “не захоплюйтесь дуже українською мовою”, — яке це зухвальство!

Але мене найбільше цікавлять портнові, вся та п’ята колона, яка сьогодні не тільки реваншує, вона нам “вказує наше місце”, щоб ми готувалися до чергових жертв загальнонаціонального масштабу. Але — не дочекаєтесь!

Як говорив Маланюк: “Нація ніколи не помиляється у своєму виборі ні з героями, ні з антигероями, ні з місцями сакральними”. Нікому не дамо спростувати речі, які вже є ustalеними.

Аскольдова могила — це могила крутян, і тут не може бути жодного сумніву. Сьогоднішній день є утвердженням того, що ці імена — невмирущі, що ця слава буде нас супроводжувати, поки є українці на цій землі.

Василь КУЙБИДА,
громадський діяч, науковець:

— Ми раз-пораз повертаємося до наших трагічних сторінок історії, які не можна читати без брому. Мабуть, не тільки тому, щоб віддати шану тим людям, які виявили найвищий героїзм, віддали найцінніше, що в них було, — своє життя. Але для того, щоб переосмислити, які помилки були зроблені на той час, що допустили до такої трагедії. А найбільше, що ми маємо робити, — щоб такого більше не трапилося. Бо ці хлопці під Крутами полягли за наше майбутнє, майбутнє України. І ми зобов’язані сьогодні, віддаючи їм шану, думати, говорити і робити майбутнє. В ім’я не тільки сьогоднішнього покоління, завтрашнього і прийдешніх поколінь. Але і в ім’я тих хлопців, які там поклали свої життя. Словами ми не можемо підняти на вищий щабель їхній подвиг. Ми можемо хіба що його повторити, показати, що ми не гірші за них. Та не цього чекають від нас Україна і українці. Вони чекають від нас осмислення проблем, постановки нових завдань і організації досягнення мети, про яку мріяв кожен українець.

Ще 10 років тому ми з вами на різних круглих столах і конференціях дискутували, шукали національну ідею України, шу-

кали її місце в цивілізаційному потоці і ті механізми, які б нам дозволили зробити її однією з найкращих держав у світі. Бо ми не згодні бути на задвірках історії, ми переконані, що Україна має всі можливості для того, щоб стати однією з найкращих світових держав.

Як писав Маланюк, ті, хто відродив українську державу у 1918 році, жили категоріями XVII-XVIII століть. А якими категоріями живе сьогоднішня наша влада? Важко відповісти, бо немає спрямованої стратегії у президента, немає програми дій у Кабінету Міністрів. Велика вада в тій невизначеності, що існує сьогодні. Якщо ми не маємо стратегії розвитку своєї держави, якщо ми не заглядаємо за обрій. Не знаємо, що ми хочемо бачити за 20-50 років. Це може означати для України, що в межах її території реалізується стратегія інших держав, які дбають про свої інтереси на цій території.

Ми тоді мали різні думки, сперечалися. У кожного були гарні аргументи на користь його бачення національної ідеї. Але мені здається, що знову стоїть на порядку денному, як і сто років тому, українська самостійна соборна держава. Соборність понад усе! Цілісність нашої території — це те, що ми маємо відновити якомога швидше і утвердити свій суверенітет.

Також маємо розробити свою стратегію бачення України і реалізувати її, першочергово дбаючи про нашу армію, дбаючи про українців, які є основою державності.

Коли ми говоримо, що Україна для українців, то нас називають фашистами, віша-

ють різні ярлики. Але вперше схожу тезу — “Америка для американців” — було сказано 150 років тому і реалізовано. Коли Америка намагалася стати сильною, вона топила кораблі з Європи, які везли їй товари. Вона закрилася для того, щоб стати сильною.

Ми маємо не слухати, що нам радять, а дивитися, як інші ставали сильними, і самим ставати такими. Ми маємо ставати сильними, виходячи з власних інтересів, а не за порадами тих, хто думає тільки про свої інтереси на нашій території.

Думаю, що сьогоднішня влада нам дуже допоможе у цьому. Вона показала, що її напрямок розвитку — це закупень, далі якого нічого немає. Ми маємо зараз зупинитися і знайти сили для того, щоб перезавантажити державу і державні інституції, усунути ті помилки, які були допущені у 1990-91 роках, коли ми відроджували свою державу і розкривали свою душу навстіж для всього світу, жили загальносвітними інтересами, а не своїми.

“Україна понад усе!” Треба зараз гуртуватися, робити сильний український центр, який би дав альтернативу тому, що зараз робиться. Ми маємо дбати про майбутнє.

Георгій ФІЛПЧУК,
академік НАПУ, заступник голови ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка:

— Ми збиралися не просто, щоб вшанувати наші пам’ятні дати, а для того, щоб утвердити наші сенси, наші цінності, наші смисли, нашу мету, врешті — нашу національну ідею.

Крути, як казав Євген Маланюк, — це те, що “вдерлося, як свіже повітря у прокурені раферовські зали Центральної Ради з Чернігівської землі”. IV Універсал Центральної Ради втратив би свій зміст, свою націєтворчу філософію, якби під ним не був поставлений цей кривавий підпис українською молоддю.

Не хотів би звертатися до надмірного, пафосного акценту. Хотів би дещо заземлити речі на рівні свого особистісного відчуження, що треба робити зараз. Ті речі, які “Просвіта” почала робити у 2014 році, коли почалася агресія нашого вічного езекутора Росії. Коли ми видали з блискучою передмовою Павла Мовчана книжку “Крути. Народина нового українця”. А ще — “Україна і Крим в історичних взаєминах”, “Чужинці про московитів” та багато інших речей, які “Просвіта” видала у “Бібліотеці воїна”.

Мені довелося кілька разів побувати на східному фронті. Востаннє ми були з Миколою Жулинським у Маріуполі,

побували в полку “Азов”. Вкоотре переконалися, що ці книжечки – сигнали для української нації, вони страшенно затребувані, не менш ніж будь-яка летальна зброя. Це формує дух нації, тип нового українця, який після Полтави повернувся Крутами 1918 року, а 2014 року повернувся тими хлопцями, які пішли на східний фронт захищати від російського агресора українську землю, українську ідею, українські цінності, врешті – нашу національну українську ідентичність.

Я хотів би, щоб ми розуміли, що Крути, які є для нас величною датою, – це не поразка, не мінорна річ, яку ми висловлюємо, жалкуємо за убійними. Для нас ця дата – свято, бо вона збудила українців.

Взяв в архіві історичний документ про те, що під час перепоховання цих юнаків 19 березня відбувся багатотисячний мітинг. А сьогодні українство приспане. Не будемо робити одне одному і нашому суспільству компліменти. А вважаємо, що так повинно відбуватися і сьогодні.

Я не налаштований песимістично на день сьогоднішній. Нам треба воїнів і будителів.

Ще один документ – виступ Михайла Грушевського на похоронах героїв Крут, у ньому говорить: “Державна самостійність українського народу занепокоїла москалів. Московський большевик знищив царя, але змінив царизм серед прогнилого царською гнилизною московського народу”.

Коли нині підіймаємо і аналізуємо цифри різних статистичних даних, то бачимо, що 87% росіян ненавидять Україну, ненавидять українців. Сьогодні не може формуватися наша пацифістська політика, коли ми знаємо, що нас очікує за північним і східним обрієм.

Грушевський казав, що рятувати Україну від цього безглуздя, яке ми маємо, прийшла саме українська молодь. Вона стала першою будувати українську державу, формуючи студентський курінь. Нам треба це знати, нам треба до цього повертатися.

Я не вірю, що наш світогляд будуть формувати портнові і ОПЗЖ, чи вчителька з Одеси, яка знущається над нашими дітьми за українську мову. Я вірю таким людям, як педагог, інтелігент, Герой України, ректор-директор Київського військового ліцею імені Івана Богуна Ігор Гордійчук. Він сьогодні є орієнтиром, взірцем для всієї української інтелігентської спільноти, для всіх наших педагогів.

Надзвичайно важливо сьогодні, в часи загроз і викликів, формувати український центр. Маємо так багато славних людей, людей визначних, людей креативних, людей одержимих, людей героїчних – від наших військових на сході до представників інтелігенції, до нашої молоді. Ми мусимо бути разом, тому що ті загрози на рівні наших внутрішніх п’ятиколонників і які сьогодні є зовні змушують нас так чинити.

Проблема і клич, які ми час від часу повторюємо, – “Україна для українців” – це не шось таке, що придумане, аби когось образити. Ми не кажемо, що Україна лише для українців. Але ми стверджуємо і будемо стверджувати Україну для українців. І наша боротьба з чужинцями відбувається не тому, що вони чужинці, а тому, що вони – наші гнобителі, наші визискувачі, наші вороги. Ця тема для нас принципова.

Маємо пам’ятати своїх великих і видатних. Як би ми не ставилися критично до Михайла Грушевського, але це наш видатний державник, видатний вчений, який породив ідею української окремішності. Він сказав річ, яка повністю перекладається на сучасну українську реальність. Що ми маємо? З однієї сторони метушиться по Україні наш вічний ворог – московський злочин. Злочин, який сьогодні виморює мільйони українських людей голодом матеріальним і голодом духовним. А з другої сторони, каже нам Михайло Грушевський, ми маємо нову, наростаючу молоду силу, молоду Україну, яка затвердить волю українського народу в соборній, самостійній, незалежній українській державі.

Микола ШКУРКО,
голова Ніжинського об’єднання ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка:

– Вийшов третій збірник, присвячений героям Крут, що є спільною роботою Інституту археографії, Ніжинського університету, просвітлян. Один раз на два роки ми проводимо конференцію “Крути: проблеми державотворення від доби Української революції 1917-1921 років до сьогодні”. Конференції відбуваються в Крутах. Зараз це центр територіальної громади. На території цієї громади знаходиться і станція Крути. Там відбуваються традиційні заходи. У них бере участь досить багато людей. Маємо державний музей-заповідник “Меморіал Героїв Крут”. Сюди приїжджають делегації. Особливо їх багато у День пам’яті Героїв Крут.

Займаємося не лише історичними дослідженнями, торкаємося і сучасної проблематики. У конференціях беруть участь історики, політологи, етнологи, міжнародники, економісти. Це майданчик для обговорення на науковому рівні сучасних проблем державотворення, для проведення історичних паралелей.

Під час останньої конференції прозвучали цікаві виступи учасників з Маріуполя, Мелітополя, Чернігова, Львова і багатьох інших міст. Запрошуємо до участі в наступній конференції, яка відбудеться 29 січня 2022 року.

Кирило СТЕЦЕНКО,
народний артист України, голова Київського міського об’єднання ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка:

– Той момент, коли ми здобули незалежну Україну, – це була та національна ідея, яка віками сиділа у свідомості і підсвідомості українських людей. Це був результат діяльності багатьох поколінь.

Національна ідея того періоду сформувалася, коли ми ще не мали державності. А з моменту, коли отримали цю державність, блукаємо в тумані невизначеності і неготовності стати однією з націй, яка висуває порядок денний світу. Оскільки рівень нашої підготовки, культури і амбіцій ще не сформувався за такий короткий час до того, щоб ми могли формувати як основну національну ідею, так і етапну. Тобто ту, яка відповідає теперішньому і наступному періоду.

Аналізуючи національні ідеї інших народів, я прийшов до висновку, що існує так звана абсолютна національна ідея, яка лежить за межами часу і яка не залежить від того, в яких матеріальних чи політичних обставинах ми зараз живемо.

Абсолютна національна ідея в євреїв: “Ми народ, обраний Богом”. У німців – “Німеччина понад усе”. Перші слова гімну в англійців: “Пануй, Британіє, володарка морів”.

Я зараз не хочу конкретизувати українську абсолютну національну ідею. Але якщо говорити про етапну, то чітко бачу 4 етапи, які відповідають розвитку української нації і державності.

1-й етап – “Здобудемо рідну державу, або загинемо у борні за неї”;

2-й етап, на якому ми зараз сидимо і зобов’язані виконати слова з українського Гімну: “Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці”. Якщо хлопці під Крутами інстинктивно постали за оборону своєї держави, яка була мрією, так само і хлопці з Майдану йшли на схід України захищати нашу державність. А виконання тези “Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці” вже не є лише інстинктом свободи. Молодь перший етап виконує за покликом серця, а от другий етап – панування, це вже ціла культура. Над цим треба працювати “Просвіті” як громадській організації.

3-й етап – “Інтермаріум”;

4-й етап – креативна епоха і цивілізація серця за Скородою.

Маємо ставити питання узгодження національної ідеології з 15-ю статтею Конституції України і розв’язання тих протиріч, які існують. Жодна ідеологія не може визначитися державою як обов’язкова. А це означає, що громадська організація може її створювати. Насамперед “Просвіта”. Адже “Просвіта” має переваги над іншими громадськими організаціями. Це найстарша громадська організація в Україні, вона покликана відстоювати спільні ду-

ховні цінності українців. Також це не партія, яка представляє інтереси лише частини суспільства, а як громадська організація може представляти все суспільство.

Степан ВОЛКОВЕЦЬКИЙ,
голова Івано-Франківського об’єднання ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка:

– Напевно, не всі знають, що серед Героїв Крут був наш земляк Микола Корпан. В його рідному селі ми встановили йому пам’ятник. У той час, коли ще не було Акту Злуки, вже було розуміння, що Україна єдина. Його участь у тому героїчному акті засвідчує прагнення галичан. Ми пам’ятаємо, що тоді Івано-Франківщина, як і вся Галичина, входила до іншої держави – австрійської. Але було прагнення українського народу до соборності.

Хотів би зупинитися на питанні внутрішньої безпеки. У моєму розумінні внутрішня безпека – це реалізація української національної ідеї. Я не схильний думати, що нам потрібна широка дискусія щодо української національної ідеї. У моєму розумінні українська національна ідея – це реалізація українських пріоритетів: української мови, українських звичаїв, української пісні, українських традицій, української церкви, і всього українського так, як це реалізовували поляки та німці.

До речі, ні поляки, ні німці не дискутували над тим, що для них є національною ідеєю. Думаю, що це мало б бути цілком зрозуміло. Але, можливо, не для всіх. Тому варто на цьому наголосити. Мені здається, що варто підготувати Меморандум про співпрацю між “Просвітою” і уповноваженим за впровадження “Закону про українську мову” Тарасом Кременем.

Відносно “руського міра”, то хотів би сказати, що альтернативою для нього міг би стати “український світ”. Іншого немає. Це треба особливо добре розуміти нашим землякам у східних та південних областях України. Відбулася анексія Криму та захоплення частини Донбасу саме тому, що там панував “руський мір”. Треба всім пам’ятати, що боротьба за Україну триває.

Леонід МУЖУК,
кінорежисер, лауреат Шевченківської премії:

– Солідаризуюсь з тими, хто говорить, що національна ідея має бути формулою порятунку України. І дискусії тут абсолютно не може бути.

На жаль, наїзди табачників продовжуються і сьогодні на кож-

ному телевізійному екрані. Хто їх плодить, хто їх виховує? Варто Службі безпеки України активніше працювати в цьому питанні.

Згадуючи Героїв Крут сьогодні, складаю їм величезну шану за їхній подвиг. Це була велика перемога для українців, і слова Павла Тичини: “Слава! Слава! – покотилось і лягло до ніг” котитимуться вічно, поки буде хоч один справжній українець, який віритиме в те, що в Україні буде Україна.

Болочим стрижнем проникає історична правда кожному, хто знає слова Сергія Єфремова, звернені до сина Михайла Коцюбинського – Юрія. Багато молодих, гарних, потужних українських людей було завербовано завдяки різним маніпуляціям, різним технологіям. Сьогодні ці технології набагато тонші й набагато підступніші. У цьому питанні треба починати з інформаційної політики, з розуміння того, що немає суспільного мовлення, яке б забезпечувало наші інтереси.

Просив би просвітян брати участь у розробці стратегії блокування тих речей, які засмічують наш ефір. Сподіваюсь, що Україна в Україні таки буде.

Іван ДЕРДА,
народний артист України, м. Чернівці:

– День пам’яті Героїв Крут – свято для всієї України. Звитяга Героїв Крут – їхній великий повстанський дух мають показати наші митці. Сьогодні я, представник Чернівецького об’єднання ВУТ “Просвіта”, волею долі перебуваю в столиці нашої держави. Хочу заспівати пісню, яку написав на слова нашого видатного поета Дмитра Павличка про етапи вільної боротьби, починаючи від княжої доби і до наших днів.

Іван ВЕТРОВ,
голова Рівненського об’єднання ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка:

– Річниця, яку ми сьогодні відзначаємо – надзвичайно важлива подія. На Рівненщині, на базі Інституту післядипломної освіти проводимо низку заходів. Розробили методичні рекомендації для закладів освіти, де пропонуємо, як краще показувати трагічну і разом з тим знакову подію в історії України. Не можна подавати цей матеріал без порівняння з сучасною російсько-українською війною, що триває на сході нашої країни. Крутяни – наші перші “кіборги”! Адже минуло сто три роки, а ворог лишився той, що був і тоді.

СУД над ПРАВОПИСОМ як українофобська агонія

Ірина ФАРІОН

Скасування змін до правопису (від 3 червня 2019 р.) через одіозний "вовчий" (на чолі з Павлом Вовком) Окружний адміністративний суд у Києві — справа замова й українофобська. Так звана позивачка — семикласниця з Херсону, якій тяжко опанувати правописні зміни до ЗНО (це основна мотивація позову) — є рідною сестрою дружини адвоката Дмитра Ільченка, що представляє сторону оскарження вкрай необхідних правописних змін.

Промовисто, що цей Д. Ільченко був адвокатом і партійним товаришем Владислава Мангера — замовника вбивства Катерини Гандзюк, на якого арештований Мангер переписав свою власність (див. <https://www.facebook.com/gandziukgate/>). За словами цього Ільченка, позов про скасування постанови скерували "для захисту української мови від її спотворення на користь регіональних діалектів". Таким формулюванням цей адвокат публічно зізнався в мовній неповносправності. І це прекрасно.

Позов подано також від так званої Громадської організації "Правова держава", що обслуговує одіозного суддю того самого суду П. Вовка. Як подає "УП", очільник цієї ГО Р. Кравець фігурує на плівках із кабі-

нету голови ОАСК Вовка, в яких ідеться про використання "Правової держави" для подання позовів з ініціативи очільника ОАСК (див. <https://zmist.pl.ua/news/sud-skasuvav-novuj-ukrayinskij-pravopys-yak-vin-mav-zminyutu-movu>). Тому нецивілізованому Вовкові, що родом із Краматорська на Донеччині, давно пора до лісу... Ще 17 липня 2020 року його повідомили про підозру в створенні злочинної організації, що клепає замовні рішення, та в захопленні влади в системі судострою. 1 вересня 2020 року Вища рада правосуддя відмовилася відсторонити Вовка від керування Окружним адміністративним судом Києва, пояснивши це тим, що він так і не отримав статус підозрюваного (див. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%>).

Таким способом Окружний адмінсуд перетворився на основний українофобський наріст на тілі нашої нелюбовної судової системи, зумовленої злочинною лібералів та українофобів від Порошенка до Медведчука. Цей суд 2019 року за позовом І. Коломойського визнав націоналізацію ПриватБанку незаконною; заблокував перейменування Української православної церкви (Московського патріархату), яка, за рішенням Верховної Ради, мала внести у свою назву зв'язок із Росією; визнав незаконним рішення Київради, ініціював-

не депутатами-свободівцями, про перейменування проспектів Московського і Вагута на проспекти Бандери і Шухевича; скасував заборону на показ в Україні серіалу "Свати"; поновив Романа Насірова на посаді голови Державної служби та низка інших (див. <https://www.unian.ua/society/skasuvannya-novogo-ukrajinskogo-pravopisu-stalovidomo-hto-podav-pozov-novini-ukrajini-11302025.html>).

Ось такий гарячий сплав межі убивством К. Гандзюк, узаконено-злочинним ОАСК і скасуванням деколонізаційних змін до правопису. Чи не новітня форма гордієвих вузлів сучасної соціолінгвістики? Якщо люди покидьки — то у всьому.

Ухвалені 2019 року зміни — це ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ фонетико-морфологічної системи української мови. Попри половинчастий характер цих змін, на загал — це крок у поверненні мови до її правдивого функціонування і шана всім тим мовознавцям, що в 1930-ті роки заплатили своїм життям за природну кодифікацію української мови (див. більше про це у моїй книжці "Мовна норма: пошук істини", Івано-Франківськ, 2017).

Сподіваюся, Уряд оскаржить це безглузде рішення ОАСК — і українська мова й надалі позбуватиметься московських лаптів на своєму тілі.

Незбагнена річ із правописом

Закінчення. Початок на стор. 1

А ось стосовно пунктуації: (§ 118. пункт 3. "[У простому реченні кома ставиться] між однорідними членами речення: ... Хоч живемо з пучок, а проте й для нас є місце у церкві... Полетіла б я до тебе, та крилець не маю". Це ж складні, а не прості речення, однорідних членів тут і близько нема!

Такими неточностями, перекрученнями, а то й помилками буквально ряснів правопис 1992 року. Це тривожило наукову громадськість. 15 червня 1994 року було створено Національну правописну комісію, але напрацьовані нею рекомендації нічого не дали. І ось нарешті Кабінет Міністрів України 17 червня 2015 року ухвалює постанову № 416 "Про затвердження нового складу Української національної комісії з питань правопису". До комісії ввійшло п'ять академіків, 18 докторів наук. Напрацьований ними текст правопису більше пів року висів на сайтах Міністерства освіти і науки та Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні. Хто хотів, міг ознайомитися. Вносили пропозиції. У цивілізованих країнах правопис формується не гуртом, а мовознавці, і то не всі — навіть з високими званнями. Правопис укладають не за довідниками бажаннями, а враховуючи внутрішні закони мови. Якість правопису — це турбота спеціалістів-філологів, а не семикласниці, не "широкого загалу" і не судів різної інстанції.

Ось недавно в одному з поважаних журналів було вміщено пропозицію мовознавця-таки писати через два дефіси прислівники типу *раз у раз* (колись так і писали). Але ж він, той мовознавець, не врахував, що тут той самий іменник стоїть у різних відмінках — називному і знахідному. За його логікою через два дефіси треба було б писа-

ти і прислівники *нога в ногу, рука в руку*. Але ж це нонсенс. Укладаючи правопис, треба керуватися логікою, а не власним хотінням.

Новий варіант правопису ще далекий від досконалості. Тут спрацювала й оглядка на "всезнаючих" критиків, і страх дуже порушити об'єднувальні радянські традиції. Але ті зміни, що злякали семикласницю, скоріше — її батьків чи дядьків, цілком логічні. Маємо тепер писати *проект*, бо ж *об'єкт, суб'єкт, траєкторія*. Будемо писати *пів яблука* (без апострофа чи твердого знака), бо ж *пів* означає *половина*: *Пів дня вітер дув з півдня*. Писатимемо *мариво*, як і *наливо, вариво, морозиво* — на один виняток менше. Слово *хабар* будемо відмінювати, як і *календар*. Не писатимемо зайвої букви *й* у словах *фос, конвеєр* і подібних. Наведено якийсь порядок у вживанні дефіса в складних словах. Упорядковано написання *и* та *і* у власних назвах іншомовного походження (але, на жаль, не раціоналізовано) тощо. Чим же тут спотворено мову?

Найбільше декого дратує те, що правопис дозволяє паралельне написання *Афіни і Атени, міф і мит, алгоритм і алгоритм, аудиторія і аудиторія, пауза і навза* — але ж тепер нормалізувалися наші контакти з Європоєю, то треба брати до уваги й європейські (зрештою, й наші українські) традиції.

Дивує реакція на новий варіант правопису не дванадцятирічної школярки. Учням — якби й узагалі скасувати всілякі правила. Батьки ж усе роблять за власний (чи власний?) коштів, ще й дорогого адвоката оплачують — престижно, бачте, підправляти академіків та докторів наук. Адже колись доярки могли керувати державою. Чи, може, тут якийсь інший інтерес?

Дивує поведінка дорослих людей у цьому питанні — зокрема Окружного адміністративного су-

ду Києва, який на вимогу семикласниці, ні сіло ні впало, 28 січня 2021 року скасовує постанову Кабінету Міністрів і перекреслює тривалу працю Української національної комісії з питань правопису: "Суд визнав протиправною та нечинною постанову Кабінету Міністрів України №437 від 22 травня 2019 року "Питання українського правопису".

Основне завдання адміністративної юстиції полягає у сфері захисту прав громадянина. Чим порушує нова редакція правопису права школярки чи, взагалі, будького? Ще й вибрано підхожу дату — після 16 січня, коли почався один з вирішальних етапів утвердження української мови як державної. Що ж це за мова, коли вона не має навіть правопису? Це той самий суд, який на вимогу одіозного Портнова нещодавно заборонив згадувати відомих українських діячів-письменників Уласа Самчука і Юрія Липу та енциклопедиста Володимира Кубійовича, які мають незаперечні заслуги перед українським суспільством. Суд перебирає на себе уповноваження уряду й ігнорує потреби держави та українського суспільства, навіть шкодить їм. З якою метою?

Щодо адвоката, то нічого дивного нема. Йому платять — він відпрацьовує гроші. Подає позов ніби на захист прав учениці, а на ходу перекваліфікував узагалі проти нормального функціонування української мови, злорадно просторікуючи при цьому: "Позов був направлений на захист української мови від її спотворення на користь регіональних діалектів". Фальшиво, по-фарисейському сказано.

Уся ця історія з українським правописом 2019 року дуже нагадує Валуєвський циркуляр 1863 року. Навіть у деталях.

Іван ЮЩУК

Правосуддя і кривосуддя Суд заборонив вшановувати ... «у 2020 році» низку видатних українців

Петро АНТОНЕНКО

Окружний адміністративний суд Києва, який не раз дивував своїми рішеннями, цього разу ухвалив просто дивовижне. Суд заборонив Київській міській раді відзначати річницю днів народження низки українських діячів. Причому, відзначати їх ...у 2020 році. Це не з фантастичного роману про переміщення в часі. Це реальне рішення суду від 19 січня **нинішнього**, 2021 року. Йдеться не про рішення столичної влади проводити такі вшанування щорічно, а **конкретно про рік 2020-й**.

Отже, суд заборонив вшановувати, тобто "відзначати" торік:

"Визнати протиправним та скасувати рішення Київської міської ради від 27. 02. 2020 року "Про відзначення на території Києва пам'ятних дат та ювілеїв у 2020 році" в частині відзначення на території Києва у 2020 році пам'ятних дат, ювілеїв наступних особистостей:

"130 років з часу народження Івана **Полтавця-Остриши** (1890 — 1957), військового діяча, полковника Армії Української Держави";

"6 лютого — 100 років з дня народження Василя **Левковича** (1920 — 2012), військового діяча, полковника УПА";

"20 лютого — 115 років з дня народження Уласа **Самчука** (1905 — 1987), письменника, публіциста, журналіста";

"24 лютого — 110 років з дня народження Василя **Сидора** (1910 — 1949), військового та політичного діяча, полковника УПА";

"120 років з дня народження Юрія **Липи** (1900 — 1944), письменника, публіциста, лікаря, громадського та політичного діяча";

"23 вересня — 120 років з дня народження Володимира **Кубійовича** (1900 — 1985), вченого, історика, географа, енциклопедиста, громадського та політичного діяча, організатора "Енциклопедії українознавства";

"12 листопада — 100 років з дня народження Василя **Галаси** (1920 — 2002), політичного та військового діяча, полковника УПА";

"12 грудня — 130 років з дня народження Андрія **Мельника** (1890 — 1964), політичного та військового діяча, голови Проводу Організації українських націоналістів".

Можливо, деякі з цих особистостей ще не так відомі загалу, бо ми недостатньо знаємо свою історію. Але, безумовно, добре відомі такі видатні українці, як Андрій Мельник, Улас Самчук, Володимир Кубійович, Юрій Липа.

Подивімося ж на мотивацію суду, власне, мотивацію позову, який суд підтримав. У позові значиться, що Юрій Липа нібито "*відомий своїми антисемітськими висловлюваннями і закличками*", а серед інших згаданих діячів є і ті, що нібито "*тісно співпрацювали з німецькими нацистами*". Позивач навіть послався на ухваленій у країні кілька років тому закон про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні і заборону пропаганди їхньої символіки. Оче-

видно ж, вважаючи згаданих українських діячів прихильниками нацизму, бо до прихильників комуністичного режиму їх аж ніяк не зарахуєш.

Заощадимо час на дискусії щодо "антисемітизму" Юрія Липи чи ще когось. Тема насправді слизька і зайложена.

Серйозніше питання — про співпрацю відомих діячів українства в роки війни з нацистами. Давно вже сказано про історичний контекст, причини цього. Вони в трагедії бездержавності України, коли українцям доводилося боротися і з комуністами СРСР, і з нацистами Німеччини. І йти на якісь альянси з німцями, з надією, здебільшого, як виявилось, не реальною, що вони допоможуть здобути незалежність від СРСР і створити українську державу.

Час назвати і позивача. Це всюдисущий Андрій Портнов, колишній перший заступник глави Адміністрації Президента Януковича. Але біографія Портнова значно строкатіша.

Народився 1973 р. у Ворошиловграді, нині Луганськ. За фахом юрист, навіть Заслужений юрист України (2004). Був вірним соратником Юлії Тимошенко, одним із керівників виборчого штабу БЮТ на парламентських і президентських виборах. Двічі, у 2006 і 2007 роках, був обраний депутатом парламенту саме від Блоку Юлії Тимошенко.

Але після того, як Тимошенко у 2010 році програла президентські вибори Януковичу, Портнов хутко переметнувся до нього. Янукович 2 квітня 2010 р. призначив Портнова заступником глави і керівником Головного управління з питань судострою Адміністрації Президента, а в розпал Майдану, 24 січня 2014 року, — першим заступником глави АП.

Одразу після Євромайдану, у 20-х числах лютого 2014 року, Портнов втік у Росію, заявивши, що його можуть вбити. Потім переїхав до Відня, займався адвокатською діяльністю. 19 травня 2019 року повернувся в Україну.

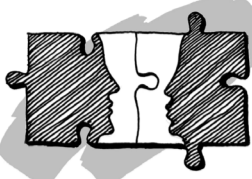
Проти Портнова було порушено низку кримінальних справ, багато з яких він виграв у суді. 2018 року слідчі почали розслідування причетності Портнова до анексії Криму.

В Україні Портнов розвинув бурхливу діяльність щодо подання численних позовів до судів, заяв у правоохоронні органи.

...Київській міській владі можна навіть не виправдовуватися, доводячи суду, що вшанування таких людей є виявом патріотизму. Достатньо того, що відзначення цих діячів було передбачено Постановою Верховної Ради України "Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2020 році". Подібну постанову парламент ухвалює щороку, і в них фігурують десятки імен і дат.

Зайве нагадувати, що рішення парламенту держави є обов'язковим на всій її території, безумовно, і в столиці. І раптом суд скасовує рішення столичної влади, ухвалене на виконання рішення парламенту держави.

Ось таке наше дивовижне правосуддя-кривосуддя...

Канал НВ подав інформацію, від якої зазімала б, мабуть, сама Леся Українка: “Прем’єра: перший тизер байопіка про Лесю Українку”. Поряд два новоанглізми тизер і байопік. Невже українська мова не здатна передати своїми словами оце **ЩОСЬ** про Лесю Українку, яка, знаючи з десяток чужих мов, геніяльною стала своєю українськомовною творчістю?

Про своє знання європейських мов без “жадних” дипломів Леся Українка писала в листі до М. Павлика 27 березня 1903 року, коли йшлося про її бажану можливість переїхати до Львова і жити саме з викладів чужих мов у галицьких гімназіях:

“Французьку і німецьку мови я знаю далеко порядніше, ніж звичайно знають “перші учениці” різних гімназій та інститутів в Росії, знаю і теоретично, і практично остільки, що можу статті в тих мовах писати, а листи і поготів (навіть вірші німецьким білим віршем перекладаю), говорити мені по-французьки, що поросійськи слівце все одно. Італійську мову знаю тепер, у всякім разі, ліпше, ніж скільки треба, наприклад, в консерваторії спі-ву, розмовляю тепер плавко і досить, щоб провадити ділову кореспонденцію. Англійську знаю теоретично (все-таки можу і вголос читати, не тільки очима) і можу без словника перекладати з неї. Якби мала учеників поляків, то знаю по-польськи стільки, скільки треба, щоб пояснити при лекціях. Російську мову знаю не менше, ніж кожний українець, що перейшов російській школи (хоч я їх не переходила), але вимову маю в російській мові гіршу, ніж у французькій, характерну для українки, і менше всього була б охоча, власне, сю мову викладати” (т. 12, с. 57–58).

Знання десятка мов змушує її вивести на найширші світові дороги рідну мову – українську. Пишучи публіцистичні, наукові статті, листи, рецензії різними мовами, у час заборони українського слова вона всі свої художні шедеври створить

ПРОТИАНГЛІЗМ від Ірини ФАРІОН Протианглізм 20. ТИЗЕР і БАЙОПІК

українською мовою – і саме це зробить її класиком української і світової літератури. Щодо змішування мов, Леся також залишила нам свої судження, які, правда, стосуються чистоти наукового стилю. Леся не сприймала переповнену чужими лексичними одиницями, як вона казала, “галицько-українську мову” в науковій царині:

“За тісність і бідність мови я приймаю вини цілком на себе... се у мене мова ви-йшла така через реакцію против новітньої галицько-української мови наукової, так пересипаної неологізмами і чужими словами та зворотами.” (3 листа до М. П. Драгоманова 29 вересня 1894 р., т. 12, с. 284).

Прикметно, що мова самої Лесі Українки, зокрема в її листах – це калейдоскоп мовних кодів і феєрверк мовного багатства: поряд співіснують українські фрази й дотепи, в оригіналі латинські, французькі, німецькі, польські та інші. афоризми. Усе це творить чар співіснування різних світів на матриці власної мови як культури. Проте ця мішанина ніби розвіюється чистотою української мови її літературної творчості.

Що ж означає в англійській мові слово **teaser** [ˈtiːzə, амер. -(ə)r] n

1. що дратує; дратівник; задирака, задерій;
2. подразливе рекламування; дражнилка;
3. розм. непросте завдання, заморочка, головокрутка, крутиголовка;
4. коротка завіса на сцені (**Загальний народний англійсько-український словник 2010, ЗНАУС**)

Сьогодні цей англізм називає *рекламу-дражнилку*, рекламне повідомлення, зро-

блене як загадку, що містить частину інформації про продукт, але ніяк не називає рекламований товар. *Дражнилки* зазвичай виникають на ранньому етапі рекламування товару і мають на меті створити інтригу навколо нього.

Вважають, що перші дражнилки започатковано з рекламування бренду *MJB Coffee*. 1906 року вздовж доріг Сан-Франциско постали інтрижні оголошення з питанням “Чому?”, що потребували подальшої відповіді (<https://uk.wikipedia.org/wiki/>).

Ще екзотичніше звучить у нашій мові англізм байопік (англ. *biopic* < *biographical picture*) – біографічний фільм, створений для показу в кінотеатрах або по ТБ, з метою ознайомити глядачів з особливо драматичними моментами життя реальної видатної особистості, часом не без художнього домислу. В нашу мову на хвилях моди це слово потрапило через московське посередництво. В кінематографії його почали вживати на початку 50-х років ХХ століття, хоч перший фільм-біографію “Жанна Дарк” зняв французький режисер Жорж Мельєс ще 1899 року. Натомість перший український біографічний фільм – це “Тарас Шевченко”, створений Петром Чардиніним 1926 року з Амвросієм Бучмою в головній ролі (<https://tv.ua/ukr/art/pershny-istorichniy-boyovik-replum-i-bayopik-yak-u-1920-h-rokah-parodzhivalosya-ukrajinske-zhanrovekino-50056060.html>).

В англійській мові слово *biopic* [ˈbiɒpɪk, амер. -ou-] n – це *біографічний фільм, фільм-біографія, байопік* (ЗНАУС, 2010).

Утворено воно способом аббревіації через усичення початкових складів двох слів: *bio* < *biography* + *pic* < *picture* “картина”, от-

же, *біографічна картина* чи *фільм*. За логікою “просунутих” – це наче коротше і модніше... (<http://warface.top/biopic.html>)

Сайт нових і добре забутих слів warface.top).

До перекладного переліку *біографічний фільм, фільм-біографія* можемо долучити ще синонім *фільм-життєпис*.

Отже, зрозумілою мовою речення мало б звучати так:

“Прем’єра: реклама фільму-життєпису про Лесю Українку” або ж замість *прем’єра* – *першопоказ*.

Що ж казала Леся Українка про англійську мову на межі ХІХ – поч. ХХ століття? Саме зі знанням цієї мови було найбільше проблем: “Найгірше діло стоїть в нас з англійськими авторами, бо сю мову дуже мало хто знає, хоч деякі і збираються зайнятися нею” (т. 10, с. 45). У листі до своєї бабусі (1893 р.) Леся зазначає, що “англійська мова дуже трудна, але я все-таки вивчуся, моя учительниця каже, що у мене єсть можливість і що я, певне, скоро виучусь” – і вивчилася, але не змішувала своєї мови з чужою! (т. 10, с. 181).

У вірші “На роковини Шевченка” Леся написала:

*Щоб між нами не вгасло
Проміння величне,
Ти поставив “на сторожі”
Слово твоє вічне.
Ми, як ти, минати будем
Чужій порозі,
Орать будем свої ниви,
Рідні перелоги.*

Сергій МЕЛЬНИЧУК, правозахисник

Після місцевих виборів, що відбулися 25 жовтня 2020 року, у відеохостингу YouTube з’явилися відео, на яких новообрані місцеві депутати принципово відмовляються здійснювати свої повноваження українською мовою, як це передбачено Конституцією та законами України. Вражає поступливе реагування головуючих на відмову місцевих депутатів спілкуватися українською мовою як державною представницького органу місцевого самоврядування, що й заохочує деяких депутатів до демонстративного і безкарного ігнорування рішення Конституційного суду України (далі КСУ) від 14.12.1999 року про обов’язкове спілкування українською мовою як державною при здійсненні повноважень органів місцевого самоврядування. При цьому слід нагадати: “Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим”, а за його невиконання частина 4 ст. 382 КК України передбачає покарання службових осіб позбавленням волі на строк до восьми років.

Конституційний Суд України, надавши тлумачення норм Конституції, які мають найвищу юридичну силу та є нормами прямої дії, здавалося б, вирішив усі суперечки на цю тему. Але на практиці виявляється, що українське законодавство безкарно не виконує феодалське правління мафіозних кланів.

Ось деякі приклади.

Краматорська міська рада

Лідер фракції Партії Шарія у Краматорській міській раді Юрій Нікулічев відмовився виступати державною мовою під час засідання, незважаючи на зауваження голови міської ради Олександра Гончаренка, який його зупинив і нагадав, що відповідно до українського законодавства, депутати місцевих рад зобов’язані виступати

Як місцеві ради порушують конституційний лад у сфері застосування державної мови

державною мовою. Депутат Нікулічев просив головуючого дозволити йому донести свою думку тією мовою, якою йому зручно. На що Гончаренко відповів, що він – голова міської ради, не може дозволити чи заборонити депутатів виступати російською мовою.

Таким чином голова міської ради Олександр Гончаренко порушив свої основні обов’язки посадової особи місцевого самоврядування, які на нього покладаються статтею 8 Закону України “Про службу в органах місцевого самоврядування”, що зобов’язує дотримуватися Конституції і законів України та не допускати дій чи бездіяльності, які можуть зашкодити інтересам місцевого самоврядування та держави, а також статтею 19 Конституції України: “Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України”. Усупереч цим обов’язкам, голова Краматорської міської ради Олександр Гончаренко зупинив злочинних дій депутата Нікулічева, передбачених ч. 4 ст. 382 КК України, спрямованих на невиконання вище згаданого рішення КСУ від 14.12.1999 року, та не відновив порушений конституційний лад у сфері застосування державної мови під час засідання депутатів Краматорської міської ради.

Попереджуючи заперечення щодо кваліфікації вище згаданих дій депутата від фракції Партії Шарія Юрія Нікулічева за ч. 4 ст. 382 КК України, оскільки він за Законом України “Про службу в органах місцевого самоврядування” не є службовою особою, нагадаю: сьомого квітня 2011 року статтю 18 Кримінального кодексу було доповнено частинами 3 та 4, в яких наводиться поняття службової особи як спе-

ціального суб’єкта цілої низки злочинів: “Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування...”. Цими змінами низка категорій громадян, які за визначенням українського законодавства не є службовими особами, визнані особами, які підлягають покаранню за вчинення злочину службовою особою. Наприклад, народні депутати чи судді не є службовими особами, але оскільки вони виконують функції законодавчої чи судової державної влади, то, за вище процитованими доповненнями до Кримінального кодексу, підлягають покаранню за вчинення злочину службовою особою. Тож і місцеві депутати підлягають покаранню за вчинення злочину, оскільки вони виконують функції представницького органу місцевого самоврядування.

Миколаївська міська рада

Подібна ситуація сталася і в Миколаєві. Депутат Миколаївської міської ради від фракції ОПЗЖ Руслан Москаленко відмовився переходити на українську мову спілкування в ході засідання постійної депутатської комісії з соціально-гуманітарних питань.

Голова комісії Ганна Норд, усупереч своїм обов’язкам посадової особи місцевого самоврядування, лагідно попросила, а не категорично поставила вимогу до депутата, згідно з рішенням КСУ від 14.12.1999 року, спілкуватися українською мовою як державною при здійсненні своїх повноважень представницького органу місцевого самоврядування.

У відповідь депутат Москаленко запитав – Пачему?

Норд – Ми знаходимося в будівлі міської ради. Як ми можемо говорити російською мовою?

Москаленко – Ето запрещаєт мене гаваріть рускім язиком? Нет запрета таково? Норд – Ні. Унас діє закон про мови...

Москаленко – Ну правильно, он єсть. Он мне запрещаєт разгаваріват рускім язиком? Зачем ви ставіте еті, какіє-то політїческіє вавпроси на камісії, в каторай нада рїшат ь вавпроси...

Норд – Я вважаю, що зараз ми тут представляєм державу Україна. Масмо говорити українською мовою.

Москаленко – Я очень рад, что ви так считаєт... Вам нужна рїшат ь вавпроси ілі занїмат ься чем-то другим?

Після цього Москаленко продовжив обговорення питань недержавною мовою.

Голова комісії Миколаївської міської ради з соціально-гуманітарних питань Ганна Норд і голова Краматорської міської ради Олександр Гончаренко не припинили злочинних дій місцевих депутатів та не вжили відповідних заходів до відновлення порушеного конституційного ладу у сфері застосування державної мови, – не звернулися до правоохоронних органів з повідомленням про злочин і вимогою відновити порушений конституційний лад у представницькому органі місцевого самоврядування. Отже, продовжили діяльність підпорядкованого їм органу в антиконституційний злочинний спосіб.

Якщо зараз від правоохоронних органів не буде адекватної жорсткої реакції, передбаченої українським законодавством, на подібну антиконституційну злочинну діяльність місцевих депутатів, то я не виключаю, що незабаром ці депутати стануть ініціаторами заклику до “московського царя” ввести війська на створений ними соціально-інформаційний плацдарм для ескалації та розширення воєнної інтервенції російських терористичних військ в Україні.

«Просвіти» Липоводолинщини в 1917-1922 роках

В'ячеслав АРТЮХ,
член товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка, член Національної спілки краєзнавців України

У цій розвідці йдеться про особливості функціонування “Просвіт” серед сільських співтовариств на невеликій території Липоводолинського району Сумської області в добу Української революції та перші роки советської влади (тоді ця територія обіймала північ Гадяцького повіту Полтавської губернії). Діяльність “Просвіт” у цій місцевості поки що не досліджувалася.

Після постановки в Києві Української Центральної Ради 3–4 березня по всій території, населеній українським етносом, починають виникати національно-культурницькі організації “Просвіти”. Не буде великим перебільшенням сказати, що фактично вони були представниками Центральної Ради по містах, селах та хуторах. Революція 1917 р. підняла на новий рівень процеси українського національного самоусвідомлення, і осередки “Просвіт” стали головними “українізаторами” мало-російського народного середовища через систему освіти, бібліотек, театральної і хорової діяльності, курсів українознавства, читання лекцій тощо.

На півночі Гадяччини осередки “Просвіт” закладаються, починаючи з квітня 1917 р. Так в с. Подільки осередок “Просвіти” був утворений 18 квітня 1917 року і нараховував на час свого заснування 117 членів. Тоді ж виникає й Капустинська “Просвіта”. На першому повітовому зібранні “Просвіт” 18 червня 1917 р., де також було створено й Спілку “Просвіт” Гадяцького повіту, були присутні представники цього товариства з шести сіл, які входять до складу теперішньої Липоводолинщини: Липової Долини, Русанівки, Беєвого, Лучок, Капустинища та х. Хоменки. Крім того, осередки “Просвіт” у другій половині 1917 р. виникають також у Синівці (організоване 15 листопада) та Підставках. Усі вони входили в повітову Спілку як автономні члени, але частину прибутків від своєї діяльності передавали на її потреби.

Регулював порядок діяльності “Просвіт” статут, у відповідності з яким “Просвіта” засновувалася і діяла. Тому, наприклад, Семенівський сільський комітет Берестівської волості звертається в червні 1917 р. до Полтавської “Просвіти” з проханням: “Вислати Статут для керівництва організації Просвіта в селі Семенівці”. У відповідності зі статутом для реалізації своїх культурницьких настанов новостворені “Просвіти” організовували кілька відділів/секцій. Найчастіше це були освітня, музично-драматична, бібліотечна та лекційна. Ініціатором заснування осередків товариства також найчастіше виступала сільська інтелігенція. Так, вчителі заснували або брали активну участь у заснуванні “Просвіт” у Русанівці, Подільках, Берестівці, Беєвому, Панасівці, священики – у Капустинцях та Синівці. У Липовій Долині осередок заснували “гурток інтелігенції та свідоме селянство”. Своїх приміщень спочатку “Просвіти” не мали й існували, як правило, при школах.

20 вересня 1917 року для вирішення нагальних проблем просвітянського руху в Києві з ініціативи позашкільного відділу освіти Генерального секретарства народної освіти Центральної Ради був скликаний Перший Всеукраїнський з'їзд “Просвіт”. На ньому був присутній і уповноважений представник від Капустинської “Просвіти” Демид Товстий.

У часи Української Держави Гетьмана Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.) розвиток просвітянського руху зі-

Часи Української революції (1917–1921) супроводжувалися ще й процесами національно-культурного відродження українського етносу. Важливу роль у цих доленосних подіях відіграла діяльність культурно-освітнього товариства “Просвіта”. Як тепер стає зрозуміло, наполеглива праця просвітянських осередків сприяла не лише піднесенню культурного рівня народу, а була ще й важливим чинником українського державотворення.

штовхнувся з великими труднощами. З одного боку, на місцях багато повітових старост були управлінцями зі старим імперським мисленням і російським шовіністичним світоглядом, звідси їхнє негативне ставлення до українських “Просвіт”. Та, з іншого боку, не потрібно забувати, що хоч осередки “Просвіт” і виникали на хвилі великого національного піднесення, але вся їхня подальша діяльність трималася на “голому” ентузіазмі просвітянського активу. Велика кількість селян-просвітян, які напочатку масово включалися в активну роботу товариства, хотіли негайних успіхів і тому, зіштовхнувшись з проблемами, часто розчарувалися у розпочатій справі. Тож було ініціативне керівництво з великим запасом енергії й бажанням працювати – осередок “Просвіти” існував; не було – він поступово занепадав. Не дивно, що в газеті Гадяцького земства “Рідний край” у жовтні 1918 р. вийшла стаття за підписом “Галь-Галь”, в якій критикується бездіяльність “Просвіти” в с. Беєве, а її причиною називаються якраз такі розчаровані селяни. У 1918 р. припинила свою роботу й Капустинська “Просвіта”, хоча драматичний гурток, який був у її складі, й надалі працював.

Організація театральної справи була одним з головних завдань просвітянських осередків повіту. Робота театральних секцій і драматичних гуртків – це основний вид діяльності “Просвіт”, саме через постановку спектаклів серед сільського населення поширювалися освітні ідеї, пробуджувалися національні почуття, формувалися естетичні смаки, тобто вони були важливим чинником піднесення їх загального духовного рівня. Треба сказати, що основним джерелом грошових надходжень “Просвіт” Гадяччини (крім членських внесків, звичайно) були якраз кошти, виручені від продажу квитків на такі вистави. Прибутки від театральних заходів часто йшли на благодійні цілі: на Український національний фонд, створений Центральною Радою, дітям із бідних родин, сиротам, інвалідам, армії. Щодо цих добровільних відрахувань (а за советської влади вони вже стали й обов'язковими), то можна згадати, що Подільківська “Просвіта” вже 6 червня 1917 р. перерахувала близько половини прибутку від вистави в Український національний фонд, Синівське товариство 7 січня 1920 р. від своїх прибутків перерахувало на Красну Армію 1351 карбованець, Капустинське товариство в 1921 році передало кошти в Гадяч, у фонд на будівництво пам'ятника Тарасу Шевченку, а в 1922 р. воно весь чистий прибуток від вистав перерахувало на користь голодуючим.

Потрібно сказати, що через брак коштів та невисокий інтелектуальний рівень неписьменного селянства “Просвіти” не могли дозволити собі постановку “складних” вистав. Найчастіше все обмежувалося простими за змістом та невеликими за обсягом п'єсами-жартами і водевіями. Тому в цей час в репертуарі просвітянських драматичних гуртків найпопулярнішими були такі п'єси, як “Сватання на Гончарівці”, “Пропечатали”, “Кум-мірошник”, “На Україні”, “Товариш Пролітайло”. Інколи, йдучи назустріч невібагливим сма-

кам глядачів, організатори вистав вводили до їх змісту співи й танці, яких у самих творах не було. До того ж серед консервативно налаштованого старшого покоління селян, священиків часто спостерігалася ситуація нерозуміння й неприйняття театральних ініціатив просвітян. Та спостерігалася й інша тенденція: багатьом селянам були образливими й швидко набридали п'єси про “придуркуватого хохла” й вони вимагали чогось серйознішого. В галяцькій газеті “Рідний край” наводяться слова одного старого селянина про те, що: “І без того тяжке життя, а піди на тее “представлення”, то не побачиш, щоб з панів сміялись, а все з нашого брата-мужика глузують, забавляючи нас, як малих дітей”.

Постановка п'єс – справа дорогоартісна й вимагає багато зусиль з боку учасників драматичних гуртків. Багато коштів іде на виготовлення декорацій та інші підготовчі роботи. Крім того, потрібний ще й театрально-реквізит: костюми, грим, перуки, фарби тощо. А часто аматорам-гуртківцям бракувало ще й театральних приміщень. Тому Панасівська “Просвіта” показувала свої вистави у клуні, Липоводолинська “Просвіта” користувалася сценою, позиченою у селян, а в Подільках сцена ставилася в школі на шкільних партях.

Театрального майна “Просвіти” мали небагато. Так, на початок 1920 р., приміром, аматори театрального гуртка Русанівської “Просвіти” мали у своєму розпорядженні сцену, макет хати, завісу, суфлерську будку, актори Подільківської “Просвіти” мали лише чотирнадцять рам для макету хати та суфлерську будку, “Просвіта” с. Підставки володіла лише макетом хати та завісою, Липоводолинська “Просвіта” із майна тримала у своєму розпорядженні лише макет хати та декорачію для садка, сцену ж завішували полотнами. А ще просвітянам Синівки на початку січня 1920 р. прийшлося заплатити за перуки для вистави “Степовий гість” місцевому перукарю Делерзону аж 500 карбованців.

Заслугує на увагу й діяльність членів “Просвіт” з ліквідації неписьменності в повіті. В умовах, коли більше 80% сільського населення було неписьменним, на перше місце в діяльності “Просвіт” виходить організація шкільної справи. Тому Подільківська “Просвіта” у 1918 р. організувала школу для дорослих, яку відвідувало переважно жіноцтво від 15 років. У ній вчителі місцевої школи навчали їх грамоти протягом двох місяців. Загальноосвітні курси для дорослих організувала в 1920 р. і Синівська “Просвіта”.

Одним із завдань роботи товариства було формування нової, української, історичної свідомості. У Саївській “Просвіті” на 8 березня 1920 р. також “було улаштовано читання з Історії України “Козаччина” з Грушевського, з Кобзаря Шевченка “Катерина”, з тв[ору] Тесленка “Син”, а “15 березня були улаштовані читання з Історії України – опов[ідання] Кашенко “Над козацьким порогом” і “Зруйнована Січ”. Систематичні читання з історії України проводила в 1920 р. й Синівська “Просвіта”. А з п'яти лекцій, які були прочитані в Русанівській “Просвіті” в грудні 1921 р.,

дві були з історії України. Результатом такої історико-просвітянської діяльності просвітянських осередків ставало формування у свідомості сільського населення образу єдиної, існуючої неперервно в часі української спільноти, заглибленої в далеке минуле. У свою чергу, “розбуджуючи” національні почуття, історичні знання були важливою складовою нової української національної ідентичності.

Багато зусиль доклали просвітяни й до формування образу Тараса Шевченка як “батька” української нації. Конструювання із образу Тараса Шевченка знакової статі і навіть його сакралізація були важливою складовою пропаганди українства як у добу Української революції, так і пізніше – в роки існування советської України. Часто заповіді Кобзаря сприймалися населенням як своєрідна настанова національно-політичних перетворень в Україні. І тут важливу роль відігравали свята, які влаштовувалися “Просвітами” до днів народження (10–11 березня) та перепоховання в Україні (21 травня) великого Кобзаря. У проведенні таких свят брали участь всі “Просвіти” повіту. Так, 25 лютого (за старим стилем) 1920 р. у Синівці навіть більшовицький ревком запрошував селян на свято, яке організувала місцева “Просвіта” з нагоди дня народження Тараса Шевченка, із застереженням, що всяка “праця в цей день рішуче заборонена”. А у своєму звіті Гадяцькому повітовому відділу народної освіти Синівська “Просвіта” вказувала, що “10-11 березня було улаштовано Свято Т. Г. Шевченка. а) 10 березня був улаштований дитячий ранок (деклямація, співи і дітяча п'єска “Чумацькі діти”, а в вечері вистава “Наталка Полтавка” під акомпанімент роялі, муз. Лисенка і співи: бандура, муз. Давидовського і інші. б) 11 березня був літературний вечір (реферат о Шевченкові, відповідна дню деклямація) і співи”. Програма Тарасового свята у цьому році, організована Берестівською “Просвітою” була схожою. У перший день (9 березня) зранку влаштовувалися для учнів місцевих шкіл дитячий літературний ранок, а о 8 годині вечора у помешканні першої школи безплатний літературний вечір для дорослих з деклямацією творів та читанням біографії Т. Шевченка, а також з музикою та співами. На другий день (10 березня) вранці, о 10 годині, в церкві служилася панахида за Т. Шевченком, а ввечері, о 8 годині, в приміщенні школи драматичним гуртком улаштовувалися платні вистави “На перші гулі” та “Панська хворість”.

Після зречення гетьмана П. Скоропадського влада Директорії проіснувала на території Гадяцького повіту недовго, з середини грудня 1918 р. до початку січня 1919 р., тому чогось певного про діяльність “Просвіт” у цей проміжок часу сказати не можна. А ось коли у січні 1919 р. до влади на цій території прийшли більшовики, то роботі тих “Просвіт”, які ще залишилися, вони перешкоди не чинили, хоча і вважали їх контрреволюційними організаціями. Пізніше, за часів Денікінщини (серпень – грудень 1919 р.), “Просвіти”, як виразно українські національні організації, припиняють свою діяльність, а їх члени навіть зазнають репресій. Взагалі, це були складні часи. Як повідомлялося у звіті Русанівського осередку “Просвіти” Гадяцькій повітовій політосвіті від 1 червня 1922 р.: “Завдяки різним умовам почасти місцевого характеру, а здебільшого частим змінам влади Т-во занепадало. А коли стали помічати утиски організації, як от з боку Гетьманщини і Деникінщини, настала повна руїна – більшість членів розбіглося, документи часто знищені, часто розгублені, із 512 книжок не залишилося майже ні

однієї. Тому ніяких відомостей за ці часи занепаду Т-ва не мається, бо ніяких документів в архіві ніде не залишилось. Відомо тільки, що існувала драмсекція, якою досить часто улаштовувались вистави, але ж це не була секція при Т-ві, а група amatorів, що не мала нічого спільного з Т-вом “Просвіта”, відомо також, що Т-во багато разів відновлялось, деякий час животіло і знову умірало”. Денікінцями був убитий і скарбник Русанівської “Просвіти”, й вони заволоділи коштами осередку.

Після вигнання більшовиками денікінської Добровольчої Армії на початку грудня 1919 р. та встановлення радянської влади більшість осередків “Просвіт” потроху починають відновлювати діяльність. У більшовиків вже було розуміння того, що “Просвіти” є традиційною (а часто й єдиною) формою культурно-освітньої роботи на селі — і тут вони до їхнього, третього, приходу в Україну вже проробили велику культурницьку роботу й пустили глибоке коріння. Крім того, широка розгалуженість мережі просвітянських осередків, концентрація майже всіх інтелектуальних і культурних сил села (місцевої інтелігенції) саме в “Просвітах” змусила правлячу більшовицьку партію піти на співробітництво з ними. А в червні-липні 1920 р. керівництвом КП(б)У було прийнято ряд рішень, які свідчили про їхнє бажання прямо підпорядкувати собі ці організації, перетворивши їх на “свої” структурні елементи, що вели культурницьку роботу на селі. У липні Народним комісаріатом освіти УСРР був розроблений новий зразковий статут, у якому був чітко зафіксований класовий принцип щодо членства в “Просвітах” та пряма залежність цих організацій від повітових відділів народної освіти. Керівництво місцевих “Просвіт” бралося на повне державне утримання. Крім того, Радою народних комісарів УСРР для керівництва всією культурно-освітньою сферою республіки 14 грудня 1920 р. був створений Головний комітет політосвіти. Повітове відділення політосвіти було приписане до Гадяцького відділу народної освіти, і фактично вся робота осередків “Просвіт” повіту з 1921 року проводилася під його безпосереднім контролем. На Гадяччині перереєстрація вже існуючих осередків товариства за новим радянським статутом проводилася в 1921 р.

Осередки “Просвіт” спочатку всіляко опиралися повному підпорядкуванню своєї діяльності більшовицькій владі. Так, на з’їзді “Просвіт” Гадяцького повіту 8 травня 1920 року представник Саївської “Просвіти” Юрко Сай наголошував, що “Просвіта” безпосередньо організовується самим сільським населенням і працює для цього населення. “Ніхто, ні влада, ні правління не може нав’язати роботу в “Просвітах”, бо це не буде мати ніякої користі. Само населення є організатор цих “Просвіт” і йому треба давати те, чого воно бажає”. На це завідувач Гадяцького повітового відділу народної освіти Семен Клочко-Жовнір відповів, що “... Відділ Освіти тільки допомагає в даннім разі, тим більше тим “Просвітам”, де в осередку панує сільська буржуазія”. Остаточно ж підкорити своєму впливу “Просвіти” Гадяччини більшовикам вдалося вже в 1921 році, на наступному повітовому з’їзді, який відбувся 24 квітня.

Завдяки зусиллям підвідділу позашкільної освіти Гадяцького повітового відділу народної освіти та Гадяцької повітової політосвіти у 1921 році кількість “Просвіт” помітно зростає. В цей час осередки товариства засновували (або відновлювали) навіть інструктори Гадяцької повітової політосвіти. Так, у вересні 1921 р. інструктор Іван Гук відновив “Просвіти” в Капустинцях та Беєвому. Як результат, наприклад, лише в Русанівській волості на початок 1922 р. осередки “Просвіт”, крім самої Русанівки, функціонували ще й по таких селах та хуторах, як Байрак I і Бай-

рак II, Побиванка, Михайлівка, Лучка, Графчина (Грабщина), Кулябкин, Ющенківка. Як не дивно, але найвищий кількісний злет “Просвіт” у повіті припадає якраз на початок 1922 р. і забезпечений він був більшовицькою політосвітою. На території сучасної Липоводолинщини тоді функціонувало 22 осередки товариства “Просвіта” (Липоводолинський, Русанівський, Берестівський, Кімличанський, Лучанський, Яснопільчанський, Панасівський, Беївський, Саївський, Капустинський, Синівський, Подільківський, Підставський, Хоменківський, Мельниківський, Побиванський, Байракські I-ий й II-ий, Михайлівський, Кулябкинський, Грабщинський, Ющенківський). Але ті ж більшовики “Просвіти” трохи пізніше й зліквідували.

У цей, радянський, період постановка спектаклів залишалася основним видом діяльності “Просвіт” повіту. Для прикладу, Підставською “Просвітою” в 1919 році були поставлені такі спектаклі, як “Невольник”, “Дай серцю волю, заведе в неволю”, “Ніч на Івана Купала”, “Назар Стодоля”. А драматичним гуртком Капустинської “Просвіти” в період з 15 вересня 1921 р. по 15 вересня 1922 р. були зіграні такі вистави, як “Чудо под Красным флагом”, “Кум-мірошник”, “Розумний і дурень”, “Наталка Полтавка”, 19 лютого 1922 р. —

ток 1920 року було 300 книг українською і 20 книг “московською” мовами, у книгозбірні Липоводолинського осередку — 70 книг українською мовою і 50 — “московською”, у Панасівській “Просвіті” — 213 українською і 21 “московською”, у Подільківській — 322 книги українською мовою і 188 — “московською”. Капустинська “Просвіта” на час своєї ліквідації у вересні 1922 р. нарахувала у своїй книгозбірні 381 книжку. Як видно, в книгозбірнях спостерігається нестача україномовної книги та велика кількість книг російською мовою як спадок від русифікаторської політики часів імперії. Між іншим, у зв’язку з нестачею україномовної літератури, правління Синівської “Просвіти” 12 лютого 1920 р. просило Гадяцький повітовий відділ позашкільної освіти, “щоб він вжив всіх заходів надати Синівське Т-во “Просвіта” українською книгозбіркою, яка б відповідала сучасному менту, бо на великий жаль і досі немає українських книжок”.

З часом накази чиновників політосвіти ставали все імперативнішими. Так, Гадяцька політосвіта довела до всіх працівників “Просвіт” повіту план роботи на березень-квітень 1922 р., де вони повинні були з’ясувати розміри голоду і домагатись, аби віруючі видавали церковні цінності на користь голодуючих; робить їм відрахунки від своєї заробітної плати; боротися з тем-

му (і преждє всего русскому), как к чужому, — характерная психологическая черта просветянина. Неизгладимая печать сельской зажиточной демократии лежит на всем этом движении. Первые годы революции подняли эту среду и крепко спаянную цепь организаций на положение государственного политико-просветительского аппарата Центральной Рады и Петлюровщины”. Ось так характеризував у 1922 р. природу просвітянського руху тодішній нарком освіти УСРР Григорій Гринько.

Тому компартією в 1922 р. був взятий курс на ліквідацію цих організацій і заміною їх на селі тими культурницькими установами, за якими не тягнувся оцей смисловий шлейф самостійницького українства. В результаті восени 1922 р. всі “Просвіти” на території сучасної Липоводолинщини припиняють свою діяльність і перетворюються на хати-читальні та селянські будинки як дієвіші установи з комуністичного виховання селянства, хоча б тому, що ці громадські організації повністю контролювалися комнезамами і в них не було місця “петлюрівщині”. Наприклад, у Капустинцях “Просвіта” припинила своє існування 15 вересня 1922 р., а вже 7 листопада на її місці була організована хата-читальня з тими самими формами роботи: постановка спектаклів, “видача книжок на дом” з книгозбірні, читання лекцій та обговорення газетних статей. А у Русанівці звіт Гадяцькій політосвіті про виконану в жовтні 1922 р. роботу замість “Просвіти” подає вже волосний культпросвіт тому, “що у Русанівській волості більше ніде не існує т-ва “Просвіта”.

Таким чином, протягом своєї короткої шестирічної історії (1917—1922 рр.), існуючи в переломні для історії всієї української нації роки, товариства “Просвіти” на Липоводолинщині забезпечували те культурне піднесення, яке супроводжувало національно-визвольні змагання, а просвітянський рух став основною організаційною формою залучення широких верств населення до активної участі у цих процесах. Одним із головних завдань, які об’єктивно виконували “Просвіти” (незалежно від того, усвідомлювали їх активісти-просвіт’яни чи ні), була кристалізація українських протонаціональних почуттів у стійкий компонент у свідомості широких народних мас шляхом реактуалізації народного способу життя, поданого в мистецьких та літературних образах (зрозуміло, із додаванням до цих образів уже смислів “українськості”). Саме завдяки діяльності “Просвіт” національні театр, література, хоровий спів, ритуали поклоніння національному “пророку” стали тими “сильними” формами впливу на народні маси, через які утверджувалася українська національна самосвідомість у сільській місцевості.

Використана література:

1. Галь-Галь. Небіжчизна — “Просвіта” // Газета Гадяцького земства “Рідний край”. — 1918. — № 60. — С. 2.
2. Гринько Г. Очерк истории и системы политпросвета // Путь просвещения. — 1922. — № 2. — С. 1—57.
3. Державний архів Київської області (далі — ДАКО), ф. 1447, оп. 1, спр. 9, 64 арк.
4. ДАКО, ф. 1447, оп. 1, спр. 13, 62 арк.
5. Державний архів Полтавської області (далі — ДАПО), ф. Р-3283, оп. 1, спр. 25, 200 арк.
6. Дух К. Я. Без Просвіт // Рідний край. — 1918. — № 63. — С. 2.
7. Спілка “Просвіт” у Гадяцькому повіті // Газета Гадяцького земства. — 1917. — № 67. — С. 3.
8. Справоздання Подільської Просвіти // Газета Гадяцького земства. — 1917. — № 63. — С. 3.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України), ф. 1009, оп. 1, спр. 19, 107 арк.
10. ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 161, 235 арк.

дитяча вистава “Батькова казка”, “Шахтарі”, “Бувальщина”.

Деякі “Просвіти” займалися ще й хоровою діяльністю. Так, у 1919 р. існували хори при Підставській, Липоводолинській та Панасівській “Просвітах”. У 1920 році до них додалися ще й хори при Синівському та Русанівському товариствах. Крім того, при Капустинській “Просвіті” існував струнний оркестр.

“Просвіти” були бідні й тому часто прохали допомоги у Гадяцького відділу народної освіти. Синівська “Просвіта” 15 березня 1920 р. просила нотний папір для потреб хору, багато осередків прохали грошей на дрова й гас, а Побиванське товариство просило “не менш як 25 (двадцять п’ять тисяч) карбованців; 20 (двадцять) тисяч яких піде на купівлю 40 аршин полотна, а остальні 5 (п’ять) тисяч необхідні, як то, купування гвіздків для будівлі сцени, потім заказати печатку”.

Розвиток бібліотечної сфери був ще одним із пріоритетних завдань сільських “Просвіт”. Точні уявлення про кількість книг у книгозбірнях та їх мову дають відповіді місцевих осередків “Просвіт” на анкети Гадяцького повітового відділу освіти. У книгозбірні Синівської “Просвіти” на кінець 1921 року було 1240 книг, у Русанівській на початок 1920 року було 127 книг українською мовою і 97 — “московською”, у Підставській “Просвіті” також на поча-

риваю, відкриваючи школи для неписьменних; у зв’язку з посівною кампанією читати лекції з сільського господарства (тематика: колективне господарство, сімба чистим зерном, повний засів весняно-клина, сухостійкі рослини, меліорація); вести антирелігійну пропаганду; вести підготовчу працю до святкування робітничого дня 1 травня тощо. Фактично, національна сутність осередків “Просвіт” в результаті такого керівництва більшовиками була вихолощена і самі вони були перетворені в бездіяльні додатки до бюрократизованої повітової політосвіти.

Та незважаючи на всі спроби “розчистити” “Просвіти” у своїх ідеологічно-пропагандистських структурах, у свідомості представників більшовицької влади ці організації продовжували залишатися конкурентним вогнищем української культури й освіти, кузницею виховання національно-патріотичних кадрів. Вже формально советизовані “Просвіти” й надалі продовжували сприйматися як пристанище “петлюрівської інтелігенції” та “контрреволюції”, як провідники “самовільної українізації”, завоювати які більшовикам так остаточно і не вдалося. Більшовики чітко собі засвоїли, що центральною в ідеології просвітянського руху є “так называемая “украинская идея”, мелко-буржуазное национальное государство — центральная ось этой идеологии. Нетерпимость ко всему неукраинско-

Дмитро ЧЕРЕДНИЧЕНКО. ПЛЯЦ

АВТОБІОГРАФІЮ? НАТЕ!

Я таки народився. Бо цю знаменну подію засвідчили хрещена мати — Ярина Білецька — і хрещений батько — Тихін Печений чи то пак, Силенко. Хоч ні тої, ні того вже немає, але я їх пам'ятаю. Раз хрещена мене пригостила соло-о-одними черешнями — у білому-пребілому кухлі великі, білі-пребілі черешні. Таких добрих я більше і не їв, і не бачив. А вусатого хрещеного запам'ятав, як він на якомусь весіллі хвацько мітло двір замітав...

А ще могли б підтвердити цю подію мої кози, які я пас на межирицьких горах та на луках над Старою Россю. Могли б... якби вони були живі. Або сомки з Махтеймової Ями у Новій Росі... якби ми їх не поїли у ті голодні часи.

О-о! Є свідок! Пам'ятник!.. Тільки не мені, а на честь спуску води, що була вийшла з берегів Росі 1905 року і позаливала надовго села, сінокоси та городи... О, то унікальний пам'ятник! Було, видерешся на ту височенну кам'яну піраміду й дивися, де яке озеро, де Стара Рось, де Нова, де кози твої пасуться, де буряків можна кілька смикнути й спекти у попелі, щоб утамувати голодну душу...

А ще... ну, нічого однієї події надавати стільки уваги. Найкраще могли б засвідчити, що я народився, моя мати Софія Романівна і мій батько Семен Митрофанович... Могли б... Та вже пізно. А вони знали, що я й учився... в Межирицькій школі, Київському пединституті... що я вчителював, газетував, видавав, журналував. Навіть сам одну газету випускав — "Живу воду". О ні, цього вже вони не знали. Не могли б вони й засвідчити, що вже багато-багато років веду літературне об'єднання "Радосинь" — перед самісіньким чорнобильським вибриком пішли вони у спокійніший світ... Вічна їм пам'ять. Зрештою, майже всі мої поетичні книжки — то їхній світлий пам'яті.

А гумор, "Пляц"? І гумор — то відбрижки батькової мудрості. Ми й жили на пляці. Через нашу хату увесь межирицький базар (з усього світу) перейшов — то погрітись, то попоти.

А дядько Йовхим любив під відповідний настрій помугикати:

Гу-цу-цу, гу-цу-цу,
Потанцюєм на пляці...

Отож десь коло того пляці варт шукати й підтвердження тієї події, що відбулася (ох, прости, Господи, як давно!) аж 30 листопада 1935 року в Межиричі на Канівщині. Над Россю? І не тільки. Над Старою Россю, Новою Россю, Росавою, над Бурченком, над Кривим озером, Круглим, Довгим, Макітеркою, Жидівчиком, Хриштополовим і, найголовніше, над Левадою навпроти Млинів, Городища, Курячої і Лисої гори. На Містечку. Мабуть, на Піщині... То й слава Богу!..

Дмитро ЧЕРЕДНИЧЕНКО (або ще: Дмитро Межирич, Семен Кардаш, Микола Бук, Дмитро Радченко та ін...)

ТАК ОСЬ

Ша! Я вже прокинувся.
І встав із колін.
Хоч сусідка Феська й каже, що спати навколішки неможливо.
Як це неможливо!
А я ж спав.
І прокинувся.
І коли підводився на рівні, то бачив, що багато хто й досі спить.
Навколішки.
І не моргне.
І вусом не поведе.
Хоч коті гармати.
Але ми не будемо котити. За нас котитимуть сусіди.
За нас і на нас.
Ото вже як запалить гнота, до гармати притулять, а вона як гахне... То й стіни задвигнуть.

Дехто, може, й прокинеться.
Заходиться шукати підштаники, шапку, калоші...
Поки щось знайде, поки збереться — калоші на голову, шапку на ногу, підштаники на руки... — то вже й пізно буде вибігати, бо не буде з чого — хата розвалиться.
Сяде хіба що за уцілілою піччю й куватиме:
— Ку-ку, а я тут. Ку-ку, а я тут.

Ша! Я вже прокинувся.

І ТАК

Ось і народний слуга заворушився.
Аякже: коли народ устає, то треба й собі, а то, гляди, не туди встане. Треба ж ним керувати.
Треба зверху бути. А кому ж як не йому, слугі народному!..

Бачу: скарбується, пробує підвестися.

А його все то в один, то в другий бік хилить. Чого б то? Може, ноша затяжка? Слуга ж... та ще й народний. Може, не знає, який сьогодні козир? Придивляюся — аж то він до чужого корита поривається. Щось там хапне і знов розгинається, мовляв — до діла. Хапне — і до свого... Так і заносить його по різних векторах...

Бо він багатовекторний, каже. Тільки-но береться мною керувати — а його на чужий козир тягне.

То він і хилиться кудись. До великого чужого корита. А тоді кланяється, кланяється.

Туди кланяється, аж ген туди кланяється.

На всі боки... Тут тільки його сідницю видно.

Аякже... За всі козири треба влячним бути.

А я рівно стою. Й нікуди не хилюся.

Нікому не кланяюся.
Бо козир у мене — совість моя.

ЧІТ ЧИ ЛИШКА?

Ідуть собі вони та й ідуть: бабуса ледве-ледве й онучок лельом-полельом. Бабуса трохи пройде та й стане відпочити. Онучкові ж не терпиться:

— А ми прямо зараз підемо й купимо ведмедика або машинку.
— Ой ні, синку, зараз не купи-мо, бо купило притупило.

— А як це — купило притупило?

— А так, синку, тупило, тупило та й притупило. Немає за що, от!

— А вам же добавлять пенсію.
— От як добавлять, тоді й купимо.

— Тоді ми щодня будемо купувати — то ведмедика, то машинку, то ведмедика, то машинку, ге ж?
— Щодня, мабуть, не вийде...
— Через день...

— Ось побачимо...
Ідуть вони та й ідуть.

— Бабусю, а чого ви так поволі йдете?

— Бо ніжки не слухаються.
— А чого вони не слухаються?
— Болять вони, синку.
— А як це вони болять?
— Та краще б ти, синку, не знав, як вони болять.

Ідуть вони та й ідуть: бабуса ледве-ледве й онучок лельом-полельом. Ось і до пенсійного фонду доходять.

— О, так це ж дитячий садочок, бабусю. Мама розказувала, що мій старший братик сюди ходив.

— Був дитячий садочок, а тепер тут пенсійний фонд.

— Тепер тут пенсію дають?

— Ні, добавляють пенсію...

— О, як добавлять, то ми з вами зараз же підемо й купимо ведмедика.

— Ні, спершу підемо й отримаємо пенсію...

— А що, не тут?

— Ні... в ошадкасі. Отримаємо і заплатимо за квартиру.

— А, може, спершу ведмедика купимо, а тоді за квартиру.

— Е ні, синку, бо як не заплатимо за квартиру, то не буде тоді де жити ні нам, ні ведмедикові...

— О-о-о, бабусю, а чого так багато людей у дитсадочок хоче? —

спитав онучок, як вони вийшли з-за рогу будинку.

— Ой-йо-йой... — сказала бабуса. — Ану збігай, синку, спитай, по що така черга велика.

Хлопчик збігав та й скоро вертається:

— Вони, бабусю, стоять по талончики на прийом.

— Оце таку чергу стояти, щоб тільки отримати талончик на другу чергу?

— Мабуть, бабусю...

— То я такої черги не вистою.

— Може, я за вас у черзі стоятиму?

— А я на снігу сидітиму? Чи як?...

— Не знаю, бабусю, як.

— Ходімо звідси... Отримаємо яка вже буде... та хоч за квартиру заплатимо...

— А що зостанеться, то на ведмедика...

— Добре, синку, добре...
Ідуть вони тепер та й ідуть у зворотньому напрямку. Бабуса ледве-ледве, а хлопчик лельом-полельом. Дійшли вони якось до ошадкаси. Зайшли всередину.

— Я стану до цього віконця, а ти, синку, займи чергу до того, де платити.

Вистояли одну чергу. Бабуса отримала пенсію.

Вистояли другу чергу. Бабуса заплатила за квартиру. Бабусі дали папірець і білу монетку.

— Тепер підемо й купимо ведмедика, ге ж, бабусю?

Бабуса стояла й роздивлялася папірець, що їй дали.

— Це не гроші?

— Ні, синку, це квитанція.

— Піхі, я думав, що гроші.

— Ось гроші, на, — і бабуса дала внучкові ту білу монетку.

— О, я за ці гроші ведмедика собі куплю, — зрадів хлопчик.

— Ой ні, синку, за ці гроші нічого не купиш, ні ведмедика, ні машинки. Хіба що гратимешся...

— А як?

— Отак: підкинеш — чіт чи лишка? — і вловиш. Як лицем відкриється на долоні, то чіт, як другим боком, то лишка.

Хлопчик узев ту білу монетку й став підкидати: чіт, лишка, чіт...

— Ходім-ходім, синку, бо мене вже ніжки не слухаються. Ляжу та хоч трохи відпочину. Находилася вже...

— А я буду гратися, ге ж, бабусю?

— Будеш, синку, будеш...

ЕКСКЛЮЗИВ

— Товариші!... Чи то пак, громадяни!... Пани!... Чи то пак, панове... Ми зібralися тут на засідання екстреної експертно-ювілейної комісії от з якого приводу... Насувається тринадцяте річниця (а це знаєте яке підступне число), отож маємо гідно зустріти неадекватну дату... Дата особлива, отож і наші подарунки мають бути також особливі... Що?.. Хто там заважає?.. Припиніть. Обійдемось без коментарів...

Ми раді ексклюзивно доповісти, що один неперевершений подарунок цій даті вже є. Ми, скажу вам, придумали й зробили найбільший у світі самовар. Із цього самовару тепер можна буде напоїти великий сучасний колгосп. Хоч колгоспів уже й немає, але найбільший у світі самовар, скажу вам по секрету, річ

путь. На святковому ж майдані можна буде тепер напоїти цей-лонським чи хутірмозамбікським чаєм цілу маніфестацію жебраків, ханиг чи бомжів... Це, зрозумійте, несусвітне досягнення нашої передової цивілізації... Отож ми й оформляємо вже документи на подання до Книги рекордів Гіннеса.

Але це ще не все...
Тепер у нас розробляється дивовижний проєкт найбільшої у світі піали не індивідуального, а колективного користування. Ви тільки на хвилинку уявіть: користування такою піалою може об'єднувати кілька побутових процесів. А це матиме не тільки технічний, але й економічний ефект. Адже місткість такої найбільшої у світі піали дозволить не тільки чай з неї пити, але й із не меншим задоволенням після того скупатися в ній... Он то до чого дотував наш розум! Що? Голосніше! Ви питаєте, чи податок платити за самий чай, а чи й за купання? Йдеться про такі серйозні речі, а ви розпорозуєтеся на дрібниціх... Податок розподілитиметься відповідно між усіма, хто користуватиметься цією розкішною річчю... А може й між ними, що не користуватимуться... То вже не наш клопіт...

Але й це ще не все, дорогі мої!

За словами наших ясновельможних у нас намічається стабілізація. Оце вже достосвітле явище. І цього не можемо оминути своєю пильною увагою. Отож наші зав'язі конструктори в нестримному пошуку. Вони мріють найближчим часом створити найбільший у світі нічний горщик, щоб і в цій делікатній галузі доскопичити високої честі Книги рекордів Гіннеса.

Що?.. Що ви так несміливо питаєте? Озвучте своє тихе запитання... А-а-а, де знайти найбільшу у світі сідницю на ту посудину?.. Я певний, що в цей знаменний час невпинної стабілізації знайдуться такі, як ви кажете, е... е... За цим затримки не буде... Он скільки кримінальних справ у супер-значних розмірах порушено (це не для преси, пробачте).

А ще, як повідомляють експерти, наші одержимці розробляють тепер проєкт найбільшої у світі сулії. Це ще несподіваніший здобуток наших винахідників. А вже в цієї сулії буде така шийка, з якої одночасно хлєбтатиме двадцять сім помираючих від спраги чоловіків... Он то яких верхин сягає розкріпачений розум!.. О!..

І, нарешті, це вже вам достеменний ексклюзив, очікуємо з'яву просто-таки несподіваного винаходу. От-от на наші очі постане найбільший у світі налигач! Це вже сенсація планетарного характеру. Навіщо він, питаєте? Та збагніть же ви краще, в такому налигачі цілу країну можна буде за собою потягти!.. Е-е-е... це вам не хихоньки... Це добре продумана, цілеспрямована робота до славного ювілею... От що... Тільки ж нікому нічичирк... Наш ексклюзив цілком таємний...

На цьому засідання екстреної експертно-ювілейної комісії вважаю закритим. Тепер залишимося на якусь часинку для інтимної роботи за зачиненими дверима.

А ВИ КАЖЕТЕ...

Право на інформацію? Є, є-є... Із самого ранку я в цьому переконуюсь. Атож! По радіо мені сказали, яка сьогодні температура повітря надворі, застерегли, що десь буде дощ, а десь буде сонце... Факт? Факт! Атмосферний тиск? І це я можу сьогодні вільно знати. Одягаю спортивний костюм і біжу до нормально-го газетного кіоска, який на третьому кварталі від мене. Чого я кажу нормального? Бо навколо всяких кіосків до гibelі, але всі вони не для мене, бо торгують чужими газетами, а моєї мови боятся вони як чорт ладану. Отож я біжу до нормального кіоска, де не гидуєть мною і моєю правдою, мою найріднішою мовою (а я ж маю право на інформацію рідною мовою! Так я кажу?). Біжу, а це такі розминки м'язів, це, зрештою, на користь моєму здоров'ю.

Отож я в нормальному кіоску вільно купую “Вечірній кур’єр” і там вчитую, який сьогодні атмосферний тиск. І вже знаю: тиснуть чи не тиснуть. От вам і ще одне підтвердження, що право на інформацію в нас є. Від факту нікуди не дінешся.

Що я знаю про радіаційну ситуацію в місті? І це не проблема. Можу мати повну інформацію. Від нормального кіоска біжу я в тому самому спортивному костюмі на сьомий квартал до кіоска, який так і називається “Все про радіацію”. Купую там “Радіаційний кур’єр” і знаходжу в куточку повідомлення найдрібнішими буквами. Надіваю окуляри й вільно собі вчитую рівень забруднення... коли самого повітря, а коли – й землі. От вам і ще один факт на підтвердження.

А як дізнаюся про магнітні бурі? Дуже просто. Тепер я біжу в зворотньому напрямку на дев'ятий квартал до газетного кіоску під назвою “Буря і ти”, купую “Буряний кур’єр” і в останній колонці петитом вчитую найдостовірніше передбачення, чи мені сьогодні чекати магнітну бурю, чи обійдеться і без неї.

Після цього, маючи вже майже повний комплект інформації, біжу (чи як там уже зможу) додому. Вибираюся сходами на свій сьомий поверх і, радіє своїм комплексним ранковим пробігом, упевнено стукаю до своєї квартири. Дружина відчиняє двері і каже:

– Бігай, голубе, до радіо. Про єдиного неділимого кандидата у вожді вже розказали...

– ... так про нього ж і вчора, й позавчора розказували...

– ... і завтра, й післязавтра розказуватимуть. Хіба ти не знаєш – він вічний... бігай, там саме передають гороскоп на сьогодні. Може, свій знак іще вхопиш...

От воно як!.. І повний набір того, що ви питаєте. А ви кажете...

ЛЬОХА

Уже й сонечко...

Садива звеселіла і город. Усе цвіте, буяє.

Щебечуть ластівки.

– Не так у вашому городі, – озвалася свиня з-за тину.

– Що не так?

– Усе не так!

– Наприклад?

– Буряки ростуть у вас догори гичкою.

– А як треба?

– Догори хвостом.

– Ха!.. А ще?

– Картопля кублиться в землі.

– А треба?

– Щоб зверху вся була. Заскочив – і хапай, жери, смакуй.

– Ага... А ще?

– Та всі харчі у вас накриті ковпаком...

– Яким?

– Ну, хатою...

– І що? Її треба підрити й перекинути.

– Й тоді?

– Тоді все ясно: бери що хочеш, їж що хочеш, наївся – тут же можеш і накласти... Одно слово – розкошуй! Ото воля... Ото демократія...

– А хата?

– Нашо тобі хата? Це вже буде моя територія... Я вже тут хазяйнуватиму, поки все пожеру, столочу, витопчу...

– І що?

– Ось я зараз покажу...

І стала свиня тин підривати, щоб на мій город залізи.

– Е-е-е, Льохо, постривай. На чужий город рота не роззявляй!

Дав по рилі, а вона й розкричалася:

– Сваволя! Затискують демократію!

Ага! Тринди, тринди!.. Як свиняче маєш рило, то в людський город не лізь.

А з-за мого плеча – блудливий голосок сусідки:

– Льо-о-оха моя... Льо-о-оха...

Воїстину!

КОКА-МОКА БЕНЬ

Зателефонував колега й повідомив, що за кілька хвилин у прямому ефірі буде знайома постать – оригінальний письменник зі столиці: Кока-Мока Бень. Про нього вже заговорили публіка: оригінальний, непричесаний і неповторний. Він не піддається впливові літературщини, сміливий, нестандартний і винятковий, одне слово – знаменитий.

– Ось-ось він своєю персоною буде в прямицькому ефірі й зможеш переконатися сам. Вмикай свою улюблену хвилю й чекай. Чекай...

Коли це у двері дзвонять. Хто там? Сусідка. Що? Електрики не стало? А в нас... Вмикаю – не світить.

– Давайте подзвонимо.

Поки дзвонили, справлялися, уже й знакомитий у прямому ефірі заходився розказувати про свої досягнення, творчі здобутки.

Прислухаюся...

Розмову із ним веде відома журналістка мого радіо.

– Які ваші улюблені письменники, які їхні книжки?

– Я не читаю, – каже знаменитість, – я сам пишу.

– Які фільми вам подобаються?

– Я фільмів не дивлюся. Я сам їх роблю.

– Які постаті вплинули на ваше формування, на вашу творчість.

– Не знаю я таких людей, – сказав Кока-Мока Бень. – Їх немає.

– А з якими письменниками ви дружите?

– Не знаю я ніяких письменників. Я письменник. Кока-Мока Бень. Пам’ятайте кожен день. От що!

В динаміку затріщало і... стихло.

Знов задзвонила у двері сусідка.

Унікальна фольклористична енциклопедія

Українська фольклористична енциклопедія: У 2-х томах / Упорядник, науковий редактор доктор філологічних наук, професор М. К. Дмитренко. – Т. 1: А - Л. – Київ: Видавництво “Сталь”, 2018. – 740 с.; Т. 2: М - Я. – 2020. – 688 с.

Світлана КАРПЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент, м. Біла Церква

Наприкінці минулого року опубліковано другий том “Української фольклористичної енциклопедії”, упорядкованої відомим вченим і письменником, доктором філологічних наук, професором Миколою Дмитренком, якому щойно виповнилося 65.

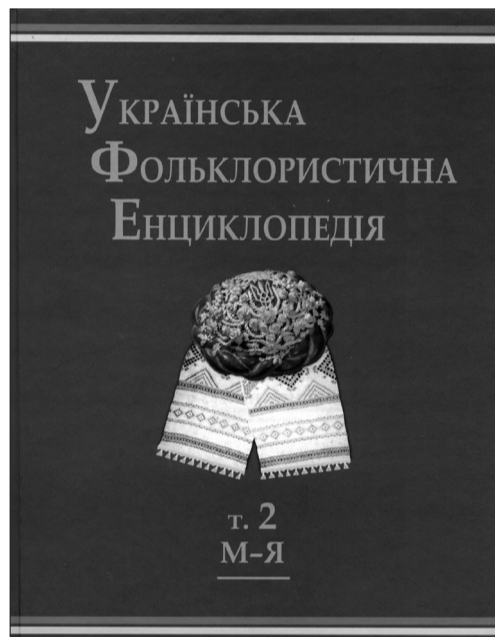
Це унікальна фундаментальна праця, що їй до 100-річчя Національної академії наук України створили під керівництвом професора Миколи Дмитренка фольклористи Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського та доктори й кандидати наук з усієї України (у першому томі авторів сто десять, у другому вісімдесят, всього статей майже дві тисячі). Видання щедро проілюстроване кольоровими, чорно-білими світлинами: портрети, колективні фото збирачів, дослідників, виконавців фольклору, зображення обкладинок раритетних видань, періодики, автографів з архівів.

У першій в Україні фольклористичній енциклопедії в двох томах, як зазначено в другому томі у статті Миколи Дмитренка “Від упорядника”, розкрито феномен традиційної культури українців від давнини до нині; відзначено синкретичність і синтетизм фольклору, його зв’язки з мовою, міфом, ритуалом, магією, релігією, історією, етнографією, літературою, народним і професійним мистецтвом; висвітлено походження та жанрове розмаїття фольклору, його національну специфіку, поетику; простежено зародження та розвиток української фольклористики як науки; подано інформацію про дослідників, збирачів, носіїв-виконавців фольклору (кобзарів, лірників, народних співаків, казкарів, оповідачів); охарактеризовано основні терміни, поняття та явища з теорії фольклору, історії фольклористики, сучасного стану досліджень, записування, архівного збереження, публікацій фольклору.

Енциклопедія побудована за алфавітним принципом. У статтях висвітлено внесок учених, письменників, композиторів, педагогів, священників, культурно-освітніх, медичних працівників у вивчення, збирання і популяризацію усної народної творчості. Довідки про персоналії вміщують прізвище, ім’я, по батькові, псевдоніми й криптоніми, біографічні дані, відомості про основні друковані праці, записи, публікації, наявність матеріалів в архівах тощо. Вшановано пам’ять багатьох поколінь учених і збирачів, хто зберіг для нащадків велику фольклорну спадщину: записи й дослідження українських народних дум, пісень, казок, легенд, переказів, загадок, прислів’їв та приказок, прикмет... Йдеться не тільки про видатні постаті – такі, як Зоріан Доленга-Ходаковський, Михайло Максимович, Йосип і Федір Болянінські, Микола Костомаров, Пантелей-

мон Куліш, Олександр Потебня, Михайло Драгоманов, Павло Чубинський, Володимир Гнатюк, Філарет Колесса, Осип Роздольський, Климент Квітка, Олексій Дей та інші представники установ, організацій, наукових центрів, але й про сотні ентузіастів-збирачів із міст, містечок, сільської глибинки.

Є унікальні факти. Наприклад, учитель Микола Зінчук із Галичини упродовж сорока років записав понад вісім тисяч казок, легенд, переказів! Ці матеріали вміщено у безпрецедентному в Україні та Європі виданні казок у 40 томах! Феноменальним фактом в історії світової фольклористики є й такий: на Поділлі від народної співачки Явдохи Зуїхи сільський учитель Інат Танцюра записав 1008 народних пісень. 1965 року у видавництві “Наукова думка” опубліковано фундаментальний том обсягом 810 сто-

рінок. Понад десять тисяч коломийок записав у селищі Колочава Міжгірського району на Закарпатті і видав окремою збіркою “Співаночки мої милі” наш відомий сучасник – збирач і дослідник фольклору Іван Хланта...

Видатні композитори, співаки, письменники, художники, майстри образотворчого мистецтва в Україні завжди черпали натхнення в усній народній творчості, любили й записували пісні, легенди, казки, прислів’я... Микола Гоголь, Григорій Квітка-Основ’яненко, Тарас Шевченко, Микола Лисенко, Петро Ніщинський, Лев Жемчужников, Порфирій Мартинович, Опанас Сластіон, Іван Манжура, Борис Грінченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Марія Заньковецька, Софія Крушельницька, Гнат Хоткевич, Олександр Кошиць, Павло Тичина, Максим Рильський, Олександр Довженко, Григорій Верьовка, Михайло Стельмах, Платон Майборода, Степан Пушик, народні артисти України Ніна Матвієнко, Валерій Маренич, Василь Нечепало... Особливо багато уваги митці приділяли народній пісні. Композитор Микола Леонтович здійснив геніальну обробку народної обрядової пісні “Щедрик”, що прославилася на весь світ.

В енциклопедії висвітлено й роль зарубіжних збирачів і дослідників українського фольклору. Названо десятки постатей, хто

прислужився українській науці й культурі: чехи Ян Благослав, Людвік Куба, француз Гійом Левассер де Боплан, поляки Зоріан Доленга-Ходаковський, Жегота Паулі, Вацлав Міхал Залеський, Оскар Кольберг, грузин князь Микола Цертелєв (Церетелі), серб Вук Караджич, угорець Белла Барток, німці Фрідріх Боденштедт, Едуард Мертке, росіяни Ізмаїл Срезневський, Олександр Аляб’єв, Олександр Пипін, болгарин Ніколай Кауфман, наш сучасник японець Хіросі Катаока... Із близького та далекого зарубіжжя відомі такі фольклористи як Орест Зілинський, Михайло Шмайда, Михайло Гиряк, Микола Мушинка (Словаччина), Богдан Медвідський, Роберт-Богдан Климаш, Наталія Кононенко, Андрій Нагачевський (Канада), Іван Ігнатюк (Польща), Іван Ребовшак (Румунія), Оксана Грабович, Інна Головаха-Хікс (США), Віктор Мішалов (Австралія, Канада) та ін.

Чимало інформації подано про кобзарів, лірників, бандуристів, співців-виконавців. В Російській імперії їх переслідували, ув’язнювали, трошили бандури, а в радянський час також гноїли в тюрмах, розстрілювали... Кобзарі зберегли українські народні думи як феномен світової культури. Кобзарі Остап Вересай, Терентій Пархоменко, лірник Іван Гребінь – хто не чув цих славетних імен? “Козацький марш” Євгена Адамцевича в обробці Віктора Гуцала ні з чим не порівняти за красою звучання і силою духу. В енциклопедії висвітлено інструментальну музику традицію, заторкнуто питання народної хореографії.

Видання виконує також і роль термінологічного словника-довідника. У десятках статей розкрито походження, жанрову специфіку, функції, особливості побутування творів фольклору: анекдот, байка, балада, білина, бувальщина, дума, казка, легенда, лічилка, переказ, прислів’я, приказка, примовка, прикмета, пісня (веснянка, гайдамацька, жартівлива, жниварська, історична, козацька, коломийка, колядка, наймитська, рекрутська, стрілецька, частівка, чумацька, шедрівка...), скорововка... У статтях про фольклористичні терміни, поняття подано коротку дефініцію (визначення), приклади застосування в наукових джерелах, а також зразки усної народної творчості чи характерні фрагменти як приклади безпосереднього вияву певних явищ. До наукових термінів наведено синоніми з народної термінології. При використанні термінів, що застосовуються в інших суміжних наукових дисциплінах (етнології, літературознавстві, мовознавстві, психології, історії тощо), враховано фольклористичну специфіку, відповідне предметне наповнення.

Отже, унікальна “Українська фольклористична енциклопедія” у двох томах – внесок до української, європейської та світової науки і культури. Як скарбниця систематизованої інформації та знань прислужиться науковцям, письменникам, журналістам, викладачам, студентам, усім, хто цікавиться традиційною культурою.

Закінчення. Поч. у ч. 4 за 2021 р.

Просвітник, спраглий до Волі

Оцінюючи подібну ситуацію щодо виховання нації, політику влади у взаєминах із суспільством, Олександр Данилович згадував Євгена Маланюка, який стверджував, що "це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна й загальна капітуляція ще перед боєм". Отже, маємо долати економічну, духовну і моральну руїну, формувати в суспільстві таку всезагальну атмосферу, щоби унеможливити хотіння "віддатись національній лінії" і приторгнути значущими для нації цінностями рідної мови, історичної пам'яті, культури, традиції і віри. Тому віддаю данину шанам цьому талановитому й одержимому українською ідеєю визначному Просвітнику сучасності. Для молоді і для людей поважних він був достойним взірцем поведінкових норм громадянина, оскільки безперестанку творив, навчав, виховував інших власним прикладом, не був споживачем і не страждав "хлібодщиною", не використовував у громадській та професійній діяльності право і шанси звинувитися "бубличком коло печі". Здавалося, що лише сама його присутність у просвітницькому чи академічному товаристві зобов'язувала серце не заплямувати, не ошукати себе і людей чужим словом, зрадливою думкою, спокуситися іншою людиною. Коли нині в різних форматах озвучуються твердження про втрату ціннісних орієнтирів, проявляється скепсис щодо перспектив націєдержавотворення, нарікання на соціальну і національну несправедливість, мені пригадується непогамований, упертий оптимізм Олександра Даниловича, його надзвичайно енергетична віра в правдиву силу української справи. Його постава виходила далеко за межі традиційної уваги про сучасну інтелігенцію, навіть серед її невеличкої пасажира частки. Найбільше захоплення викликав гарт духу і віри, гармонія в його слові і чині, для якого "порятунком і слава народу – найвищий закон" (salus et decus populi suprema lex esto – лат.). Патріотизм Пономаріва у ставленні до України, українства, рідного слова, національної культури, прадідівської віри, історичного минулого, з опертям на особисту людську гідність, мав свою довершеність, носив майже релігійний характер. Не грішимо, навколо нас є чимало тих воїнів і невгасимих будителів нашого духу, які не дадуть збитися манівцями. У цій сфері національного буття нації для нього не було вторинних тем і проблем. Навпаки, будь-яке питання щодо української мови в його осмисленні і світосприйманні набувало особливої ваги і значущості, оскільки свято оберігав для народу заповіти О.Тихого – "для кожного українця мова має стати свяциною, найдорожчим скарбом". Пригадуються його ще зовсім недавні гострі полемічні виступи в будинку Національної спілки письменників України на Головній Раді Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Тараса Шевченка (10 грудня 2019 р.) стосовно недопущення подальшого ігнорування положень нині діючого Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної", зокрема державними службовцями, викладачами вишів, педагогами, працівниками культурних та інформа-

ційних установ; важливості державної програми "Українська книга" для національно-патріотичного і громадянського виховання, інтелектуального розвитку молоді; негативної тенденції погіршення знань учнів з української мови та літератури за результатами ЗНО останніх років; необхідності якісних змін в освітній політиці щодо удосконалення вивчення державної української мови, історії України в навчальних закладах, де навчаються діти національних меншин; прийняття Державної комплексної програми розвитку української мови тощо.

Він адекватно реагував на світ, відмовившись упродовж своєї життєвої дороги від "сидіння на призбі". Кажуть, що немає незамінних, але переосмислюєш цю усталеність погляду, коли торкаєшся особистості Олександра Даниловича, його сенсів і смислових орієнтирів, етичного і професійного чину. Він був серед тих небагатьох, що прагнули, будучи задіяні в Українській національній комісії з питань правопису, відновити історичну справедливість, повернути народу національні основи, віковічні традиції орфографії й оригінальність української мови, засади українського терміноутворення. Борьба, що відбувалася і відбувається нині за впровадження сучасного українського правопису, не є формальними лінгвістичними дискусіями, як нам хочуть представити деякі ідеологи з недружного елемента і чужинського пошви. Вона завжди знаходилася в площині політичній, ідеологічній. Зросійщення української мови, а відтак її повне зникнення – стратегічне завдання, яке незалежно від змін державних режимів безперервно виконувалося царатом, більшовиками, сталіністами і путіністами. Короткий історичний екскурс показує істинне імперське ставлення до України, окреслене в секретному звіті (17 пунктів) полтавського губернатора Багговута від 4 лютого 1914 року міністру внутрішніх справ Росії. Пропонується: "разъяснение, что "украина" означает "окраину", что никогда никакого "украинского" народа не было"; о роли современного малорусского языка, как простонародного и неимеющего литературы и будущности; привлечь на должности учителей только одних великоруссов, такowymi должны быть и директора; всякого учителя проявляющего склонности к украинскому движению немедленно устранять; оказывать самое крутое давление на священников, которые заражены украинфильскими стремлениями; ставить во главе семинарий ректоров исключительно великорусов. Учаший персонал должен

быть только изъ великоруссов; поставить правильно обучение истории России, поясняя смысл слова "украина", то есть "окраина". (Объ украинскомъ движеніи и мерахъ борьбы съ нимъ. Секретный доклад Полтавского губернатора Багговута министру внутренних делъ. Февраля 4 дня 1914 г. / Полтава. – 1917. – *Електр. тип. М. Г. Амчиславскаго.* – (Центральна наукова бібліотека ХНУ імені В. М. Каразіна. Інв. №113355).

Короткочасове відродження української мови, культури у 20-их роках минулого століття більшовицькою владою (Каганович, Косяков, Постишев та іже з ними) трактувалось у контексті посилення боротьби проти буржуазного націоналізму. Українізація стала підґрунтям, на якому сталінізм організував війну проти "націоналізму" та "націонал-ухильництва", "українських буржуазних націоналістів". Було "виявлено" велику кількість українізаторів як соціальну базу для організації масового терору. Стероризувавши українство Голодомором, репресіями проти інтелігенції, знищивши гуманітарні й мовознавчі академічні інституції, політика зросійщення української мови, імперська практика денационалізації й асиміляції стала основою державної політики тоталітарного комуністичного режиму. Судилище в Харкові 1930 року української інтелігенції (474 особи, з яких 15 розстріляно, 192 заслано в концтабори), ліквідація скрипниківського "націоналістичного" правопису (1926) і затвердження в 1933-му правопису, наближеного до російської мови, засвідчувало про згорання українізації відповідно до сталінської директиви Кагановичу від 26 квітня 1926 року.

Українство в різних іпостасях, за різних обставин продовжувало оберігати рідну мову, усвідомлюючи реальну лінгвоцидну загрозу національного існування. М. Скрипник, О. Шумський, М. Хвильовий у надскладних умовах виступили проти уніфікації української мови за російськими імперськими лекалами. Пізніше уродженці Донбасу, визначні дисидентшестидесятники – Василь Стус, Микола Руденко, Іван Дзюба, Олекса Тихий (майже земляки Олександра Пономаріва), продовжували боротьбу за розвій українського Слова в умовах бездержавного існування України. Обмірковування цих далеко не рядових питань життєспікості нації, синтезуючи їх із позицією у слові і чині нашого відомого сучасного мовознавця і педагога, громадського діяча, професора Пономаріва, спричиняє пошук відповідей на причинність його непроступливості, безкомпроміс-

ності, світоглядної одержимості в питанні оберігання рідної мови. І річ не в тому, що він характеризувався всеосійністю в своїй діяльній натурі: підготував в університеті цілу когорту педагогів, журналістів, культурних діячів; написав цілу низку монографічних праць і є автором підручників та навчальних посібників "Стилістика сучасної української мови", "Культура слова: Мовно-стилістичні поради", "Українське слово для всіх і для кожного", здійснено чотири видання підручника "Сучасна українська мова"; брав участь у написанні "Етимологічного словника української мови" в 7 томах, "Словника античної міфології", "Словника античної міфології", "Українсько-новогрецького словника", "Новогрецько-українського словника". На Українському радіо, телебаченні, у друкованих та електронних виданнях лунали виступи, які мовнокультурно і патріотично виховували багато поколінь українців, очищали українську мову від розставлених русифікаторами пасток, дотримуючись норм сучасної літературної мови. З 2015 р. брав активну участь у роботі Української національної комісії з питань правопису, формуючи і пропагуючи нову редакцію "Українського правопису", був головним редактором "Записок Наукового історико-філологічного товариства Андрія Білєцького", редактором газети "Київський університет", членом редколегії газети "Слово Просвіти" і журналу "Дивослово", членом Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України, заступником голови Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка, був щедрим на ниві художнього перекладу з новогрецької мови та слов'янських мов. Але в цій різноплановості є стрижневе організуюче джерело – **цілієстремність** ідеалів, цілієстремлінь, мислиневої і почуттєвої праці. Справді, коли людина живе "натягнутою струною", вона народжує музику, яка олюднеє душу, напуває спраглию, наділяє силою обезсиленого, надихає вірою збайдулілого, обдаровує волею гідного. Але такі мелодійні струни душі мають шанс бути часто обіграними, бо лише обвислі живуть довго, вегетують, проте і не хвилюють. Життя як постійний плебісцит (за Ренаном) безупинно потребує вибору. Як жити? Народжувати мелодію, спалахувати душею на межі обіраності, чи існувати довго, без тремтіння, обеззмістовленою особистістю, будучи усамітнено щасливим у нещасті... Ця майже гамлетівська дилема торкається всіх – прямо й опосередковано, проте не всі здатні робити цей вибір. Вона є однією з найбільш значимих психологопедагогічних і соціальних проблем у справі виховання молоді, нації в цілому. На цьому тлі якісні характеристики постаті Олександра Пономаріва, як природи творчої і громадянської відваги, є суспільно затребуваними, оскільки це той випадок, коли сповна артикулюється великий педагогічний принцип – "роби, як Я". Бо нинішні і майбутні покоління молодих громадян здатні виховуватися тільки особистим прикладом "виховника", ким би він не був.

Педагогом, просвітником, воїном, владоможцем, батьком, побратимом чи навчителем. Усе інше – політ метеликів на фальшиве світло.

Такого етичного потенціалу, яким володів Пономарів, нам завжди бракуватиме. Особливо відчутним дефіцит цього людського капіталу є сьогодні, коли над Україною формується озонова діра, з якої виглядає українофобія, агресія, колаборація, національна інфантильність, зрадливість, бездіяльна діяльність. Ми майже конвульсивно шукаємо нині наступників, подібних до цього світлого імені. Зрозуміло, що їх треба зрощувати. Проте, даруйте за ідеалізацію, талановиті часто не залишають наступників, але нам слід відчувати биття його серця, помисли, сенси діянь, бо у XXI столітті війна за українську ідентичність триватиме, отож треба бути готовими до нових викликів, загроз і випробувань. Мусимо надійно захищати своє національне "Я" і від російської агресії, і від кремлівських "п'ятиколонників", і від сповідальників фальші "какаразниці", і від усіх тих, хто нав'язує Україні чужинську модель пошанування національних героїв, яким богам молитися, якою мовою послугуватися і виховувати українців. Бо якщо не робитимемо цього, ляжемо на дно, де лежать лише мертві, якщо не створимо власною волею національного універсуму, то перетворимося на "солонку" Малоросію без роду і честі. "У своїй хаті" маємо жити за Шевченком, який протиставив злу і примарам нашу рівновартність та невгасимість до волі "і нині, і прісно, і во віки віків".

Бо коли вбивають у своїй державі, на рідній землі молоду людину за українську мову, як це сталося рік тому в Бахмуті з громадським активістом і волонтером Артемом Мірошніченком; коли вчителька знущується з дитини за її право розмовляти українською в Одесі; коли глумляться безкарно над могилами воїнів-захисників України; коли кубло "з'їдачів українського м'яса" й "українські" москвофіли у Верховній Раді України (і не тільки) галасують за нищення державної мови; коли іноземці, порушуючи суверенність України, дуже не по-європейському вільно видають паспорти українським громадянам; коли захисники України від російської агресії, воїни полку "Азов" шельмується за замовлення за надуманий "екстремізм"; коли закордонні дипломати "недипломатично" озвучують образливі оцінки (на догоду московським колонізаторам) в адресу провідника національно-визвольних змагань Степана Бандери, то чи варто ці виклики підмінювати суспільним "спокоєм нірвани", що завжди підживлюватиме ненажерливість і україноненависть вічних недругів і ворогів? Що вбереже і зміцнить Україну? Тільки Народ, спраглий волі, і той "людський матеріал, з якого ліплять кулі". Безцінним є те, що українці не втратили ідеали життєстворення – "Кайдани порвіте", "Дупайте сю скалу"! Такий життєвий вир замість спокою супроводжував Олександра Пономаріва, визначного сучасного Просвітника, оборонця Українськості, Педагога-Навчителя, чесного і відданого Національній Ідеї.

Георгій ФІЛПЧУК

Репресовані родичі Лесі Українки

Анна СТОЛЯРОВА,
почесний член Всеукраїнського товариства
“Просвіта” імені Тараса Шевченка та Національної спілки краєзнавців України, автор книги “Харківська весна Лесі Українки”, лауреат премії імені Дмитра Багалія, м. Харків

Присвячується 150-літтю від дня народження поетеси і пам’яті її кривних

80 км від станції Харківська північної залізниці. Він жив у с. Життєво, де при колгоспі йому дали можливість проводити досліді з опівнічення цукрового буряка, які згодом були підтримані Головуцкром (Москва). Зі сталінських таборів він так і не повернувся. Ізидора, скільки не намагалась, не могла його розшукати. Вона заповідала на своїй могильній плиті викарбувати:

“В пам’ять Юрія Борисова
1886 – Закатований 1938–41”

Восени 1898 р. на квартирі М. Лисенка відбулося знайомство Климента Васильовича Квіткі з відомою поетесою Лесею Українкою, а 25 липня 1907 р. вони одружилися. К. Квітка мав дві освіти – юридичну (Київський університет

Москві і очолити при Московській консерваторії Кабінет з вивчення музичної творчості народів СРСР при історичному факультеті. З цього часу К. Квітка починає досліджувати фольклор народів півночі (Комі АСР), організовує наукові експедиції до Брянської, Орловської, Калінінської областей. Влітку 1953 р. він очолює експедицію пароплавом по Волзі, Камі, Білій, записує народні пісні.

Довгі роки переслідування та гоніння, роки самотності після смерті Лесі давали себе знати. Повернувшись з останньої експедиції по ріках, К. Квітка захворів на запалення легенів. Вранці 19 вересня 1953 р. К. Квітка пішов з життя. Останні слова його були: “Я втомився жити без Лесі”. За своє

му “Бояриня” заборонила, бо в ній йдеться про найгірший період в українській історії – період Руїни. Особисту лірику “Досвітні огні” перетворили на політичний маніфест. Було вигадано на догоду радянській ідеологічній доктрині, начебто Леся Українка виявила прозорливість, відчувши і побачивши народження досвітніх огнів серед темної самодержавної ночі і зробивши її “співачкою” цих досвітніх огнів.

Вивчаючи листи Лесі Українки цього періоду, коли була створена ця поезія, до І. Франка, М. Павлика, М. Драгоманова знаходимо, що зміст вірша пов’язаний із погіршенням здоров’я поетеси, коли було недостатньо інтелектуальної інформації в Колодяжному, не публікувалися її статті до редакцій газет. Сама вона каже, що її натура любить контрасти – “світло – тьма”, “світанок – ніч”. Її хвороба викликала “ворожі сновидіння”, а рядок про джерело тих огнів “то світять їх люди робочі” говорить про те, що Леся виявляє звичайну обізнаність із селянським побутом: селяни встають вдосвіта і запалюють вогниці у своїх оселях. Дослідники вважають, що цей вірш є інтимним у літературному доробку Лесі Українки.

Документально зафіксований епізод 120-літньої давності, що навесні 1881 р. Леся Українка разом із братом Михайлом, сестрою Ольгою і матір’ю побували у Чекні – волинському селі, щоб побачити й почути весняні обрядові ігри сільської молоді. Як згадує Ольга, з того часу чекнянські “Подоланочка”, “Женчик-бреник”, “Зайчик”, “Чорнушка-душка” та інші веснянки були улюбленими в сім’ї. Леся пам’ятала їх все своє життя.

Етнокультурна традиція села Чекна сягає глибоких коренів. Село Чекно за переказами отримало свою назву від того, що князь Ярослав чеканив тут свої монети. Щоб стерти сліди історії, одразу після Другої світової війни, у 1946 р., Чекно офіційно було перейменовано у село Межиріччя. Воно було віднесено до категорії “неперспективних”, а відтак – позбавлено офіційних соціально-культурних закладів – школи, крамниці, клубу і т. д. У передмові до книги “Народні мелодії. З голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка” він писав: “Сі пісні (серед них було 12 чекнянських пісень і веснянок) переймала Леся Українка найбільше від люду свого рідного і коханого волинського краю в дитячі літа і в ранній молодості, більшу частину Леся держала в пам’яті ввесь свій вік і продиктувала мені в кінці мая і початку червня 1913 року в Кутаїсі”.

Через 110 років у 1991 р. у Чекні побувала група дослідників з метою почути веснянки і пісні сільської молоді. Обійшли все село, але не знайшли ніякої молоді, з ними не хотіли старші люди спілкуватися. Тільки в одній старенькій жіночці вони дізналися, що після Другої світової війни все село було репресоване. Тому й розучились співати, не люблять приймати гостей, адже не видно, що у них за пазухою – камінь чи хліб. А Леся вважала, що “Ті вічні пісні, ті єдині спадки”.

Свого часу сестри Ольга і Ізидора відмовилися передати в радянські музеї листування Лесі Українки: “Вона перевернула би в домовині від такого брудного хамського втручання в її душу. Вони їй ще комуністською зроблять, тоді як вона була такою затятою націоналісткою. Листування і документи збережемо до інших часів”. Пізніше Ізидора, відповідаючи на питання, якою була б Лесина доля, якби вона жила за більшовиків, сказала: “Відповідь знає кожний, хто читав Лесині твори. Чесна і послідовна, вона ніколи не примирилася б з владою у новітній країні неволі”. Бо у Лесі Українки, так як в її героїні поеми “Лісова пісня” Мавки, “мрії ткалися ЗОЛОТО-БЛАКИТНІ”.

Закінчення.
Початок у числах № 2-4 2021 р.

Та невдовзі почалася Друга світова війна. У період окупації німецькими військами в Києві створили мережу українських націоналістів, які заснували Українську Національну Радю, котра мала стати ядром майбутньої самостійної України. Членами Ради були 130 осіб, а з-поміж них Ізидора Косач-Борисова. Вона працювала в одному з найбільших осередків ОУНівців – тресті “Цукроцентрально”. На роботу підбирали потрібних для української справи людей. На початку 1942 р. гестапівці провели масові арешти українських націоналістів. Місцем ув’язнення Ізидори стали катівні по вул. Короленка (тепер Володимирська), де утримувалися члени київського підпілля, оунівці: поетеса, голова Спілки українських письменників Олена Теліга, бандурист Михайло Теліга. Можливо, факт перебування до війни у сталінських таборах врятував Ізидору, бо її поталанило потрапити до числа звільнених із гестапівської в’язниці.

Коли радянський фронт наблизився до Києва, сестри Ізидора і Ольга вирішили залишити Радянський Союз, де вони не бачили майбутнього ні для себе, ні для своїх дітей та внуків. У 1949 р. Ізидора, її дочка та онуки дісталися Сполучених Штатів Америки, де й оселилися назавжди у містечку Піскатавей. Ізидору обрали почесною Головою Комітету при УВАН у США для видання праці Ольги Косач-Кривинюк “Леся Українка. Хронологія життя і творчості”. В Україну книгу було заборонено ввозити, вона стала доступною українським читачам тільки в Незалежній Україні. Ізидора опублікувала в журналі “Наше життя”, що був органом Союзу Українок Америки, спогади про своє перебування на каторзі. 12 квітня 1980 р. вона померла. На кам’яній плиті напис: “Добраніч, сонечко! / Ідеш на захід... / Ти бачиш Україну – привітай!”. Цей напис – парафраз рядків з п’єси “Бояриня” Лесі Українки. Головна героїня п’єси вмерла на чужині, Ізидора – теж.

Останній документ справи Ізидори датовано квітнем 1989 р., ідеться в ньому про те, що “Косач-Борисова Ізидора Петровна попадає под действие ст. 1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 г. “О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30–40–х и начала 50–х годов”. Гіркий присмак залишає повна байдужість тих, хто готував і затверджував “документ”. У графі “Данне о родственниках” записано “Не установлен”. І далі: “Принятими мерами установити дальнішу судьбу Косач-Борисовой И. П. не представляется возможным”. Відсутність постраждалої від незаконних репресій особи або її родичів знімала необхідність вручати довідку про реабілітацію. Це при тому, що в СРСР жила родина старшого сина Ольги, а в США – родина доньки Ізидори. Її дочка Ольга Сергіїв у 1989-1991 рр. передала родинний архів в Україну.

19 квітня 1912 р. Леся пише із Кутаїсі до матері: “Тільки що одержала листа твоєго. Поздоровляю Доруню і нового швагра, ширю бажано щастя і вірю в сповнення свого бажання – вони добра пара”. У квітні 1912 р. Ізидора одружилась з Юрієм Борисовим. Тільки не сповнилось бажання Лесі. Борисов Юрій Григорович закінчив Київський політехнічний інститут, працював агрономом інспектором у сортово-насінному тресті Головуцку. У 1930 р. його було заарештовано й адміністративно вислано на чотири роки на вільне поселення за

святого Володимира) і музичну (Музичне училище Київського відділення Імператорського музичного товариства). У вільний від служби правника час займався фольклорно-етнографічною працею. З перших днів знайомства з Лесею К. Квітка почав записувати з її голосу народні пісні. Після революції 1917 р. він зрозумів, що його професія юриста не потрібна радянській владі. Вони судили по-своєму. Тому в жовтні 1918 р. К. Квітка став викладачем у Вишому музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка, назавжди залишивши кар’єру юриста. Починається новий етап його наукової діяльності. Праці К. Квіткі “Професіональні народні співці й музиканти на Україні” (1924) та “До вивчення побуту лірників” (1928) стануть найкращими підручниками для студентів музичних училищ. Настали такі часи, коли ставлення радянської влади до всього українського мало чим відрізнялося від царського дореволюційного. У лютому 1933 р. К. Квітку арештували, проте після допитів його звільнили. Не витримавши шаленого тиску з боку пильнуючих органів, він переїжджає до Москви, працює в етнографічному відділі консерваторії, читає курс лекцій “Музика народів СРСР”. Та пильне око НКВС знайшло його і тут. У 1934 р. К. Квітка потрапляє в Караганду, потім поселився в Алма-Аті, де працював викладачем латинської мови в Навчальному комбінаті. Саме тоді у лікарні він пише звіт про свою діяльність: “Об’яснения, поправки и самокритические замечания”. Після того, як вчений назвав “недоліки” в своїй роботі, йому було дозволено повернутися до Московської консерваторії. Але жити в Москві заборонено, деякий час він мешкає у місті Олександрів Іванівської області. І тільки у 1937 р. йому дозволили поселитись у

трудова життя він залишив близько 65 друкованих праць та 74 рукописних. В Україні про нього та його праці майже нічого не знав. Незалежна Україна поволі відроджує свої традиції. Праці талановитого музикознавця і фольклориста К. Квіткі входять із забуття. У 2006 році вийшло фототипічне видання “Народні мелодії. З голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка” – 225 пісень з текстом і нотами.

Є у Лесі Українки поезія “Забута тінь”, яку вона створила 25 жовтня 1898 р. Чи думала вона, що вірш буде пророчим відношенням до її друга і чоловіка Климента Квіткі? Сам К. Квітка довго буде “забутою тінню” Лесі Українки, але ті народні пісні, які він записав з її голосу, зазвучать, як ті “квіткі барвисті вічні”, про які писала Леся у поезії “Забута тінь”.

Тепер щодо долі Лесі Українки у зв’язку з репресіями. Вона не дожила до революції 1917 року. За царської влади її арештовували, і вона була під “негласним надзором”. Похоронну процесію з труною письменниці супроводжувала кавалькада кінних жандармів, були заборонені промови, пісні, прощальні слова. В царські часи постановою Київського тимчасового комітету в справах друку 12-ту книжку “Літературно-наукового вісника” за 1910 рік, де надруковано драматичну поему Лесі Українки “На полі крові”, було конфісковано, а редактора притягнуто до судової відповідальності. С. Ефремов у праці “Історія українського письменства” пише: “Відомі драматичні поеми Лесі Українки з життя первісних християн свого часу заборонювані царською цензурою за непошану до церковних традицій, радянський цензор заборонив за релігійність”.

Поему “Бояриня” Леся подарувала матері, вона була надрукована в 1914 р. в часописі “Рідний край”. Радянська влада пое-

Леся Українка з родичами. Зелений Гай, літо 1906 р. Зліва направо: перший ряд (сидять): С. М. Драгоманов, Олександра Шимановська. Другий ряд (сидять праворуч): Марія Карташевська, Леся Українка. Третій ряд (стоять): К. В. Квітка, Олена Пчілка, Ізидора Косач, Ольга Косач-Кривинюк, М. В. Кривинюк (фото і текстівка з відкритих джерел)

Микола ШУГУРОВ: “Ми знали напам’ять численні вірші Шевченка...”

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка

“Ми плакали, коли до нас дійшла вістка про його смерть”

27 квітня 1861 року вісімнадцятирічний Микола Васильович Шугуров (1843–1901), уродженець села Кореньок Глухівського повіту Чернігівської губернії, був серед людей, які зустріли на Миколаївському університеті в Москві поїзд із Петербурга з домовиною Тараса Шевченка, супроводжуваною в Україну Григорієм Честахівським і Олександром Лазаревським. Ще навчаючись у Новгород-Сіверській гімназії, він мріяв побачити Кобзаря. Згадуючи пізніше про студентів з України в Московському університеті, Микола Шугуров свідчив: “Ми знали напам’ять численні вірші Шевченка і плакали, коли до нас дійшла вістка про його смерть”. Він і зараз стоїть схвильований, знічений, а коли винесли труну та поставили на кінні дроги, не стримував сліз...

Траурна процесія, в якій найбільше було студентів, у тому числі росіян і поляків, кілька офіцерів і панночок, вийшла на Цветной бульвар, а неподалік від Сухаревої вежі, саженів за п’ятдесят, Микола Шугуров помітив, як Григорій Честахівський, побачивши в лавочці портрет Омеляна Пугачова, підбіг до свого товариша Олександра Лазаревського й сказав йому: “Дивись, он Пугачов в кайданах кланяється Тарасові”. Вийшовши на Садово-Самотьочну вулицю, похоронна процесія повернула круто на південь Цветним бульваром, а потім — на захід Петровським бульваром. У полі зору людей з’явився величезний ансамбль Високо-Петровського монастиря, заснованого ще в XIV столітті митрополитом Петром, який на початку століття був освячений патріархом Константинопольським. Люди з траурної процесії перехрестилися... Микола Шугуров спостерігав, як їх стало все більше... Дехто приставав, очевидно, знаючи, чий прах vezet, інші запитували й, почувши ім’я Шевченка, мовчки приєднувалися до скорботної ходи...

Далі всі перейшли на Страсний бульвар і знову хрестилися перед Страсним жіночим монастирем, повз який Шевченко проходив три роки тому — в березні 1858 р. Угледі зверху на Тверському бульварі світло виглянуло з Богословського провулка церква Іоанна Богослова XVII століття, та процесія рухалася далі, й ось через сотню кроків уже видно церкву Великого Вознесіння, а попереду — церкву Феодора Студита, які Шевченко бачив на власні очі.

Нікітським бульваром, повз будинок Талізіна, в якому помер Микола Гоголь, домовина з прахом Шевченка вїхала на Арбатську площу, і перед зажуреними та втомленими людьми, котрі пройшли пішки майже шість верст, постали дві церкви: святих Бориса і Гліба та святого Тихона Амафунтського біля Арбатських воріт. Якраз цей храм обрав Шевченко друг, московський професор Осип Бодянський із української Варви для зупинки в Москві поєстової домовини й панахиди над його прахом.

Олександр Лазаревський, який у 1898 р. оприлюднив листи Григорія Честахівського про похорон Тараса Шевченка, в невеличкій передмові до цієї публікації коротко згадав про перебування домовини з тілом поета в Москві: “Прямо зі станції залізної дороги домовина була перевезена і поставлена до наступного дня в церкві Тихона на Арбаті. Цю обставину добре пам’ятає і М. В. Шугуров, тоді студент Московського університету. В церкві тілу поета кланялися О. М. Бодянський і М. С. Тихонов...”¹

Ця інформація стала єдиним докумен-

Проект “Подобиці Шевченкового життя” започатковано в січні 2019 р. Він умотивований глибоким усвідомленням поетових слів з автобіографічного “Листа Т. Г. Шевченка до редактора “Народного читання”” (лютий 1860 р.):

“...Я наважуюся відкрити перед світом кілька печальних фактів мого існування... тим більше, що історія мого життя становить частину історії моєї батьківщини. Але я не маю духу входити у всі її подробиці”.

Цього року наші публікації присвячені 160-й річниці з часу смерті національного Генія і Пророка.

У черговій статті Володимир Мельниченко розповідає про українсько-шевченкознавця, літератора, юриста М. В. Шугурова, який у квітні 1861 р. супроводжував домовину з тілом Тараса Шевченка в Москві, був присутній на панахиді в арбатському храмі святого Тихона Амафунтського. Наприкінці цього року спливає 120 літ з часу смерті М. В. Шугурова.

тальним знаком того, що в панахиді над прахом поета взяли участь, по-перше, близькі друзі Шевченка, як Осип Бодянський, по-друге, прихильники його таланту з інтелектуалів, не знайомих з ним особисто, як професор Московського університету Микола Тихонов і, нарешті, молоді люди, як Микола Шугуров. Тобто вони втроях уособлюють значну частину москвичів, які прийшли попрощатися з великим українським поетом.

“Це добре пам’ятає і М. В. Шугуров, тоді студент Московського університету”

Про важливу дату в біографії Миколи Шугурова. У всіх публікаціях, починаючи з Некролога йому у 1901 р. і до Вікіпедії, читаємо, що він закінчив у 1861 р. Новгород-Сіверський гімназію. Втім, Олександр Лазаревський, як уже знаємо, стверджував, що в квітні того року він був студентом Московського університету, про що йому міг сказати лише сам М. В. Шугуров. Тоді виходить, що Микола Шугуров вступив до університету у 1860 р.

Щодо численних неточностей і помилок у Вікіпедії навіть говорити не буду, проте вони могли трапитися і в згаданому Некролозі. Скажімо, там ідеться про те, що М. В. Шугуров тяжів до історико-філологічного факультету Московського університету, насправді, його було створено за Університетським статутом 1863 р., а на час вступу М. В. Шугурова діяло лише відділення словесності або історико-філологічне відділення філософського факультету.

Залишилася розповідь Миколи Васильовича про те, що вибір юридичного факультету був “чистою випадковістю”. Він дізнався, що екзамен з латини, з якою він не дружив, на історико-філологічному відділенні приймав професор П. М. Леонтьєв, “і екзаменував відносно суворо, а майбутні юристи екзаменував інший професор і екзаменував легко. Це й вирішило вибір факультету”. Принаймні, знаючи з документів характер і вдачу професора-філолога П. М. Леонтьєва, можна підтвердити правдивість зібраних молодим Шугуровим студентських чуток, які так рішуче вплинули на його долю.

Якщо ж, усе-таки припустити, що Олександр Лазаревський назвав студентом університету гімназиста, котрий в квітні 1861 р. лише приїхав до Москви для складання іспитів (того року їх приймали вже в травні місяці), то для заперечення близькому другові Миколи Шугурова необхідно нарешті пред’явити читачеві відповідні документи.

Так само безглуздо виглядає твердження, що М. В. Шугуров закінчив університет у 1867 р. Навчання в ньому тривало чотири роки, на медичному факультеті — п’ять років. Мені вдалося знайти в архіві невідомий документ, датований якраз початком 1867 р., який свідчить, що наш герой у той час уже працював: “Дано сие свидетельство из Московского окружного суда служащему в оном суде кандидату на судебные должности Николаю Васильевичу Шугурову для свободного проживания в г. Москве впредь на один год. Февраля 3 1867 года”. До речі, жив Микола Шугуров в Арбатській дільниці міста. Ніби сама доля не відпускала його далеко від того місця, де в свій час знаходилася домовина з прахом Шевченка...

Ми маємо справу лише з очевидними, достовірними фактами і, тримаючи документи в руках, можемо сказати, що навчання М. В. Шугурова в Московському

університеті випало на непростий період його історії. Саме тоді університет у зв’язку з відміною кріпосного права переживав переломний час і піднесення волелюбності, до нього потягнулася нова молодь з провінції. В університеті відмінили навіть традиційну форму одягу, що було серйозною ознакою демократизації студентського життя, адже впродовж багатьох років студенти мали суворо дотримуватися форми. Не випадково Л. М. Толстой свого часу писав: “Вступая в Университет, я уже не думал о попріше науки... а о мундире с синим воротником...”

У 1861 р. вступні екзаменати в університет проходили більш демократично, екзаменаторами виступали вчителі гімназій під головуванням когось із університетських професорів, вони доброзичливіше ставилися до вихідців із простого люду. Водночас, намагаючись вгамувати студентські пристрасті, університетське начальство ввело нові правила, що звужували права студентів і перешкождали доступу в університет демократичним елементам. Формальні реформи не виключали політичний нагляд за процесом навчання, а навіть посилювали контроль за студентами у вигляді попечителів, інспекторів, педелів (наглядчиків), поліції...

Тим не менше, за таких жорстких умов в університеті діяли підпільні суспільно-політичні гуртки, до яких входили українські студенти. Скажімо, в гурток “Вертеп” (1856–1859) входили О. Котляревський, М. Свириденко, П. Єфименко. На рубежі 1850–1860 рр. в університеті існував гурток І. Аргіропуло — П. Зайчневського, який видавав літографованим способом і поширював твори Шевченка. У висновках спеціальної університетської комісії зазначалося, що “літографія лекцій послужила приводом до поширення недозволених творів”. Як правило, члени цих гуртків були знайомі з безцензурною поезією Шевченка. Навіть заклик П. Зайчневського “до сокири”, кинутий в суспільну думку, певно, взятий у поета. Один із активних учасників згаданого гуртка Л. Ященко листувався з “вертепником” П. Єфименком. Під час арешту Л. Ященко й І. Аргіропуло у них було знайдено твори Шевченка.

Привідників студентських виступів вже тоді виключали з університету. Про це є цікаве свідчення М. О. Максимовича з його неопублікованого листа з Москви до друзині в Україну на Михайлову гору ще в листопаді 1858 р.: “В університеті іде безладно: студентської молоді дали було излишнюю волю, так они и заважничали до того, что профессоры стали выгонять и ректору, и попечителю грубить стали. Но... была уже, говорят, расправа и многих верховодов исключили с дурными аттестатами”².

Втім, якраз у цей час — наприкінці 1850-х рр., в Московському університеті склалася Українська студентська громада, яка нараховувала близько 30 осіб, а в 1865 р. — 63 особи. Студенти прагнули, за словами Марка Вовчка, “працювати для України”. Серед головних членів громади назвемо Фелікса Волховського³, Івана Силича, Валеріяна Родзянка, Івана та Михайла Роговичів, Павла Капніста⁴, Микола Калениченка, Василя Гука, Володимира Тхоржевського, Іллю Деркача. Членами Громади можливо також були Ананій Брешинський, Семен Гирнич, Микола Динник, Михайло Максимович, Олександр Милорадович, Павло Проккопенко, Іван Самойлович, Віктор Скипський⁵.

Микола Шугуров став бібліотекарем

Української громади й у цій почесній іпостасі був аж до 1866 р. Його вже згадане свідчення стосовно студентів, які “знали напам’ять численні вірші Шевченка”, підтверджує, що саме постать і творчість Кобзаря об’єднували в Москві українських патріотів.

М. В. Шугуров був знайомий з О. М. Бодянським, як бібліотекар Української громади він неодноразово перетинався з професором із Варви. У своїх спогадах Микола Васильович, зокрема, розповідає про студента Московського університету з Чернігівщини Василя Гука, який “поставив кільканадцять зібраних ним українських пісень до багатой збірки О. М. Бодянського”.

Але й це ще не все. М. В. Шугуров потрапив у престижний радянський словник “Деятели революционного движения в России”, виданий у Москві 1928 р. Дослідно про нього було написано так:

“Окончил Московский университет со званием действительного студента”. Привлекался в 1866 г. к дознанию Московской следственной комиссией по делу 4 апреля 1866 г. за участие в качестве библиотекаря “малороссийской общины”, основанной в 1863 г. студентами ун-та, но от ответственности освобожден. В 1868 г., проживая в Москве, принимал участие в “Рублевском обществе” Г. Лопатина — Ф. Волховского”⁷.

Про участь в Українській громаді вже йшлося. Щодо “Рублевого товариства” (назване за розміром вступних внесків), то це була доволі поміркована організація, що діяла в обох російських столицях, а в Москві очолювана Ф. В. Волховським — секретарем Української студентської громади й товаришем М. В. Шугурова. Вона ставила за мету організувати “ходіння в народ” і просвітлювати селян із допомогою легальних і нелегальних видань. У лютому 1868 р. більшість членів, зокрема Ф. В. Волховський, була арештована, проте це не зачепило М. В. Шугурова, який, зайнятий роботою в окружному суді, не занурювався глибоко в народницьку діяльність. Але Микола Васильович змушений був залишити Москву.

Микола Шугуров — шевченкознавець

Микола Шугуров переїхав до Симбірська, де працював товаришем прокурора Валеріяна Родзянка, з яким товаришував в Українській студентській громаді в Москві. Пізніше Микола Васильович переїхав в Україну, був призначений товаришем голови Одеського окружного суду, потім переведений у Стародуб на Чернігівщину, знову працював товаришем голови суду.

Наприкінці 1874 р. М. В. Шугурова було прийнято в дійсні члени південно-західного відділу Географічного товариства (в Києві), зорганізованого відомими українськими діячами з метою наукового дослідження історії України, він був активним членом відділу до його закриття в 1876 р. У 1887 р. за підтримки Олександра Лазаревського Микола Васильовича обрали членом Київської організації судової палати, він працював ревізором судових установ, а в останні роки життя — головою окружного суду в Ніжині. У 1880–1890-х рр. особливо здружився з О. М. Лазаревським і В. В. Тарновським (молодшим).

У 1888 р. ввійшов до редакційного кола “Киевской старины”, в якому залишався до смерті. Вмістив у журналі низку статей, заміток і рецензій з української історії, краєзнавства, етнографії, мистецтвознавства. В Некролозі з нагоди смерті М. В. Шугурова відзначалося також, що він зробив внесок у написання біографій “видатних діячів у сфері культурного життя Малоросії... Найкрупнішою з них була біографія І. Ф. Тимковського”⁸. Справді, ще відомий історик Д. І. Багалій назвав її надзвичайно важливою працею. Публікації М. В. Шугурова про Іллю Тимковського — доктора права і філософії, одного з засновників Харківського університету, старшого дядька Михайла Максимовича й нині цитуються в новітніх дослідженнях. До речі, можемо засвідчити, що відбиток великої публікації (73 стор.) М. В. Шугурова “Ілья Федорович Тимковський, педагог прошлого времени” з журналу “Киевская старина” за 1891 р., зроблений в Київській друкарні Г. Т. Кор-

чак-Новицького (1891), зберігається не лише в Бібліотечі Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, а й у Російській державній бібліотечі в Москві.

Так само важливими й досі затребуваними є документи з кулішезнавства, зібрані М. В. Шугуровим, або його докладний опис маєтку П. О. Куліша, який був використаний у ХХІ столітті для створення історико-меморіального музею-заповідника Пантелеймона Куліша “Ганнина Пустинь”.

Проте в згаданому тексті Некрологу не згадувалися шевченкознавчі публікації М. В. Шугурова, й лише докладний до нього неповний перелік статей і заміток автора (понад 40 назв) давав уяву про плідну діяльність Миколи Васильовича в цій царині.

У невеликій статті про М. В. Шугурова в “Шевченківській енциклопедії” справедливо зазначено, що “у низці відгуків на статті про життя і творчість Шевченка Шугуров вказував на суттєві помилки, яких припустилися автори надрукованих матеріалів”.

В іронічній замітці “По поводу одного стихотворения Т. Г. Шевченко” в “Киевской старине” (1893, № 8) Микола Васильович оперативно розкритикував російського журналіста Г. П. Дем’янова за те, що в статті про перебування Шевченка в Нижньому Новгороді в “Историческом вестнике” (1893, № 5) той опублікував поетів вірш “Думка” (Нащо мені чорні брови...) як раніше не друкований: “Курйозно, що це робиться стосовно одного з найвідоміших віршів Шевченка, який... могли б знайти бодай розгорнувши будь-яке видання “Кобзаря””. Враховуючи ще й те, що поезію було надруковано з численними помилками, Микола Шугуров вимагав, “щоб з поваги до пам’яті поета редакція... повідомила своїм читачам справжній текст вірша...”⁹. І представив повний правильний текст Шевченкової поезії! Микола Васильович любив її пронизливо-хвилюючі рядки:

*Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линияють.*

У хронології публікацій автора приверну увагу до замітки М. В. Шугурова “О рисунках Т. Г. Шевченко, исполненных по поручению Киевской археографической комиссии в Волынской губернии” в “Киевской старине”¹⁰. Вона написана в зв’язку з публікацією в тому ж номері журналу ґрунтовної статті українського історика О. І. Левицького “Археологические экспедиции Т. Г. Шевченко в 1845–1846 гг.” і, за скромною заявою автора, “лише в доповнення до відомостей О. І. Левицького”. Та ж які важливі доповнення! Микола Васильович уперше описав Шевченкові рисунки 1846 р.: “Почаївська лавра з півдня”, “Почаївська лавра зі сходу”, “Успенський собор Почаївської лаври. Внутрішній вигляд”, “Вид на околиці з тераси Почаївської лаври”. В результаті у сучасному 8-му томі Повного зібрання творів Тараса Шевченка у дванадцяти томах (Живопис і графіка 1843–1847) зафіксовано щодо перших трьох рисунків: “До наукового обігу введено М. В. Шугуровим 1894 р.”. А щодо четвертого рисунка — “Вперше згадано М. В. Шугуровим 1894 р.”.

Завдяки М. В. Шугурову відомо також і про незайдений Шевченків портрет Л. І. Зотової (громадянської дружини В. М. Лазаревського). Він згадував про нього в своїй рецензії на “Каталог українських древностей коллекции В. В. Тарновского”: “В. М. Лазаревському належав ще один портрет, намальований Шевченком олійними фарбами, саме пані Л. І. Зотової, який нині належить молодшому синові В. М. Лазаревського”¹¹.

У вже згаданому списку публікацій М. В. Шугурова, докладних до Некрологу, йому присвяченого, пропущено велику статтю “К биографии Т. Г. Шевченка”, опубліковану в “Киевской старине” під псевдонімом “Н. Васильев”¹². Не відзначено її і в замітці про М. В. Шугурова у “Шевченківській енциклопедії”. Втім, саме ця стаття є зразком ґрунтовного збирання й розгляду автором документів, у даному випадку про період заслання поета до відправлення його в Новопетровське укріплення. Зокрема, М. В. Шугуров зазначав:

“Так як для біографів Т. Г. Шевченка мають значення відомості про те, з ким саме він у той час знаходився в переписці, то наводимо повний опис паперів, знайдених у Шевченка під час обшуку і представлених Обручовим”¹³ військовому міністру...

Для повноти відомостей наводимо також опис книг, які були відібрані у Шевченка...”¹⁴.

У четвертій книзі “Киевской старины” за 1899 р. Микола Шугуров опублікував уривок спогадів “Еще из воспоминаний Ф. М. Лазаревского о Шевченко”, зазначивши, що той є “найдостовірнішим розповідцем бачених ним подій”, а тому “незважаючи на незавершеність цього рукопису, зміст його не повинен залишитися невідомим читаючій публіці...”¹⁵.

Через номер, усередині 1899 р. Микола Шугуров оперативно передрукував у “Киевской старине” (1899, № 6) з журналу “Русский архив” (1899, кн. 1, № 4) спогади вже Михайла Лазаревського про життя Тараса Шевченка в Орській фортеці у своєму викладі. Зокрема, він пояснив читачам, що ці спогади доповнюють спогади його брата Федора Лазаревського про Шевченкове перебування в Оренбурзі, надруковані в “Киевской старине” на початку 1899 р. Микола Васильович, як історик, наголошував: “...Голос Михайла Матвійовича з цього предмету має великий інтерес, бо, наскільки для оренбурзького життя Шевченка цінні спогади Федора Матвійовича, як очевидця, настільки важлива для біографів розповідь Михайла Матвійовича про життя Шевченка в Орській фортеці... Михайло Матвійович часто бував в Орській фортеці, бачився там з Шевченком і особисто спостерігав ті факти, про які інші говорили лише на підставі почуття, не виключаючи й Федора Матвійовича...”¹⁶.

М. В. Шугуров (перший зліва), В. В. Тарновський (молодший), О. М. Лазаревський. Малюнок з аматорської фотографії. 1899 р.

Микола Шугуров був скрупульозно точний в кожній подробиці Шевченкового життя. Скажімо, він вказує, що Михайло Лазаревський точніше, ніж Михайло Чалий, визначив час перевезення заслання фельд’єгерем Карлом Віддером із Петербурга до Оренбурга. Так само він поправив відомого поетового біографа Олександра Кониського, який переплутав підписи під фотографіями двох братів Федора і Михайла Лазаревських¹⁷.

Завдяки Миколі Шугурову в другій книзі “Киевской старины” за 1900 р. було вперше надруковано під заголовком “Из воспоминаний В. Я. Карташевской о Т. Г. Шевченко” розповідь очевидиці про історію сватання Шевченка до Ликері Полусмак.

Ці шевченкознавчі заслуги М. В. Шугурова були помічені й наголошені не відразу. Скажімо, його сучасник, відомий історик М. П. Василенко (1867–1935), розкриваючи біографію Миколи Шугурова на початку минулого століття, навіть не згадав про них, але сказав найголовніше: “Микола Васильович гаряче любив своєю батьківщиною і науку... О. М. Лазаревський, М. В. Шугурова і В. В. Тарновського пов’язувало разом одне головне почуття — любов до своєї батьківщини — Малоросії та бажання бути їй, так чи інакше, корисним...”¹⁸.

Тому прикро, що в “Шевченківській енциклопедії” М. В. Шугуров названий “російським юристом і літератором”...

До речі, його приватна колекція старожитностей українських стала основою для заснування в 1902 р., тобто через рік після смерті М. В. Шугурова, Глухівського краєзнавчого музею. Омелян Прицак вважав, що його фундаторами “були поміщики та капіталісти українського походження або

із поукраїнчених родів” і склав відповідний список, до якого включив і М. В. Шугурова. Насправді, не поміщика й не капіталіста, а українолоба з українського роду.

“Важко все записати...”

На завершення повернуся до тих квітневих днів 1861 р., коли домовина з прахом Шевченка перебувала в московському храмі святого Тихона Амафунтського біля Арбатських воріт. Річ у тому, що про саму панахиду в цьому храмі ніде й ніколи жодного слова не залишили присутні на ній Осип Бодянский і Григорій Честаховський, а Олександр Лазаревський лише коротко згадав про подію в цитованому на початку цієї статті фрагменті. Все мало бути інакше! Журнал “Основа”, друкуючи в червні 1861 р. докладну статтю про провладу праху Шевченка з Петербурга до Москви, обіцяв наступну розповідь після “отримання докладного опису... промов, сказаних над ним у Москві...” Проте промов у храмі не дозволили, більше того, в московських газетах не з’явилася навіть інформація про панахиду над прахом Шевченка...

У результаті склався дивовижний історіографічний феномен, за яким відомо, що панахида в Москві була багатолюдною, а з конкретних її учасників, як уже зазначено, названо лише О. М. Бодянского та М. С. Тихонравова... Наприкінці ХІХ століття О. М. Лазаревський широкердно зізнався, що не пам’ятає “інших відвідувачів (панахиди). — В. М.)” з тодішнього вчено-літературного світу... Втім, він тоді фак-

О. М. Лазаревський звернувся до нього за підтвердженням своїх спогадів. А М. В. Шугуров, можливо, вже не пам’ятав конкретних людей, які були в церкві святого Тихона? Чи він таки не мав чого додати? А може з природженою скромністю вважав, що досить буде свідчення людини, яка разом з Г. М. Честаховським всю скорботну дорогу супроводжувала труну з Петербурга в Україну, а він був лише мимовільним свідком московської панахиди?

Я довго шукав відповіді на ці запитання і нарешті знайшов їх у свідченнях людей, які добре знали Миколу Васильовича, — у співробітників “Киевской старины”. Уже після смерті Шугурова журнал писав про свого автора: “На жаль, доволі рідко М. В. Шугуров брався за перо, та й то в більшості випадків О. М. Лазаревський спонукав його поділитися з читачами багатьма відомостями, якими, безсумнівно, володів М. В. Шугуров і які, на жаль, зовсім невикористаними забрав з собою в могилу”.

У неопублікованому шоденнику Шугурова натрапив на запис: “Тепер, переносячись у минуле, я ніби знову переживаю і те, що мене колись радувало, і те, що мене потім мучило”. В іншому місці шоденника обпекли слова: “Важко все записати...” Серед відомостей, які забрав з собою в могилу напрочуд скромний і мовчазний Микола Шугуров, я поставив би на перше місце дорогоцінну в наш час інформацію про перебування домовини з прахом Тараса Шевченка в Москві. Дуже шкода, що Микола Васильович не залишив спогадів про 27–28 квітня 1861 р. Так, так, я безперечно добре розумію, що історія не терпить умовного способу, але ж як жаль!

¹ Письма Честаховского, писанные в 1861-м году о похоронах поэта Шевченка // Киевская старина. 1898. Т.IX. — С. 168.

² Институт рукопису Национальної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 32, № 8, арк. 2 зв.

³ Волховський Фелікс Вадимович (1846–1914) — виходець із Полтави, секретар Української громади. Політичний діяч, поет. На деяких його творах позначився вплив Шевченка. З 1873 р. член гуртка “чайківців”, учасник народницького руху в Україні. У 1878–1889 рр. — на засланні в Сибіру, потім в еміграції. Пропагував поетичну спадщину Кобзаря в Лондоні. Учасник створення партії есерів, у 1905–1907 рр. один із керівників її воєнної організації.

⁴ Капніст Павло Олексійович (1842–1904) — син учасника руху декабристів Олексія Капніста, з яким Шевченко познайомився в 1843 р. у селі Мойсівиці.

⁵ Докладніше див.: Олександр Стовба. Українська студентська громада в Москві 1860-х років. — Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглобина. — Нью-Йорк: Видання Української Вільної Академії Наук у США, 1977. С. 411–453.

⁶ Студент, який успішно закінчив університет, але не набрав необхідної кількості балів для отримання вченого ступеня кандидата. Скажімо, О. М. Бодянский у 1834 р. закінчив університет кандидатом. Звання “дійсного студента” відмінено у 1884 р., взамін було введено “диплом 2-го ступеня”.

⁷ Деятели революционного движения в России. Библиографический словарь. Том первый. — М., 1928. С. 473–474.

⁸ Киевская старина, 1901, № 12. С. 487.

⁹ Киевская старина, 1893, № 8. С. 302.

¹⁰ Киевская старина, 1894, № 2. С. 318–319.

¹¹ Киевская старина, 1893, № 6. С. 535.

¹² Киевская старина, 1896, № 2. С. 129–151.

¹³ Йдеться про обшук у ніч з 22 на 23 квітня 1850 р. в Оренбурзі й арешт Шевченка вранці 23 квітня за наказом командира Окремого оренбурзького корпусу В. О. Обручова.

¹⁴ Киевская старина, 1896, № 2. С. 135–137.

¹⁵ Киевская старина, 1899, № 4. С. 2.

¹⁶ Киевская старина, 1899, № 6. С. 435.

¹⁷ Киевская старина, 1899, № 6. С. 434, 439.

¹⁸ Василенко М. Памяти В. В. Тарновского, А. М. Лазаревского и Н. В. Шугурова. (К рисунку) // Киевская старина, 1902, № 7–8. С. 286, 288.

¹⁹ Карабутенко И., Марусич А., Новохатский М. Шевченко в Москве. Историко-литературный очерк. — К.: Радянський письменник, 1989. С. 99, 215.

²⁰ Василенко М. Памяти В. В. Тарновского, А. М. Лазаревского и Н. В. Шугурова. (К рисунку) // Киевская старина, 1902, № 7–8. С. 284.

Антоніна ЦАРУК,
м. Кропивницький

Навчати вчителів, коли нависла тінь...

Задоя І. "...Сонечку мого життя". Штрихи до біографії Сергія Тасіна (Гончарова) / Іван Задоя. — Одеса : Астропринт, 2020. — 288 с., 24 с. фот.

Вчителювання як садівництво. Вчителювання як батьківство. Відчуття плеча і бачення перспективи. Плекання духовності на прикладі власного життя. Такі рефлексії викликає книжка, якій передували "Зашпори серця: Розповіді про незабутнє" (2007) про улюбленого вчителя — викладача Олександрійського педагогічного училища (нині носить ім'я В. О. Сухомлинського) Сергія Григоровича Гончарова, який увійшов в українську літературу майже століття тому під псевдонімом Сергій Тасін.

Навіть на теренах рідного краю це ім'я малознане. Можуть згадати його в контексті родинних зв'язків із Леонідом Черновим-Малошійченком, бо одружився Гончаров із сестрою поета. Ще спливе це ім'я у колі спілкування Олександра Довженка періоду становлення українського кінематографа.

Із Південної Пальміри повертається на батьківщину слово і духовний світ Сергія Гончарова у споминах колег-освітян і колишніх випускників, у листуванні з маститими майстрами слова і земляками, теплом родинного епістолярію, поетичним або новелістичним рядком про буремну молодість. Він був близько знайомий із М. Трублаїні, В. Сосурією, Ю. Смоличем, Ю. Яновським, В. Поліщук, В. Мисиком, О. Влизьком, Й. Кисельовим, ко-

ли працював кореспондентом газети "Гудок" у Харкові. Його доля була щедрою на зустрічі: П. Тичина, О. Довженко, М. Бажан, М. Хвильовий, М. Семенко, М. Йогансен, Остап Вишня...

За стислими автобіографічними рядками ("літературний псевдонім узят на спомин єдиної сестри Тасі", яка померла від тифу; "з Донбасу серед шахт" почав свою журналістику), із характеристик земляків оживає образ людини, яка любила працю і мольодь, слово друковане і живе спілкування, була чуйною до вихованців і знедолених собак...

"Одягався дуже вбого (...) Його задовольняло мале і необхідне. Людина великої душі, високий гуманіст", який учив, що дитина — це така ж сама людина, тільки без знань і досвіду, "Він усіх нас любив. (...) Допомігав, чим тільки міг, навіть відриваючи гроші від своєї мізерної зарплати".

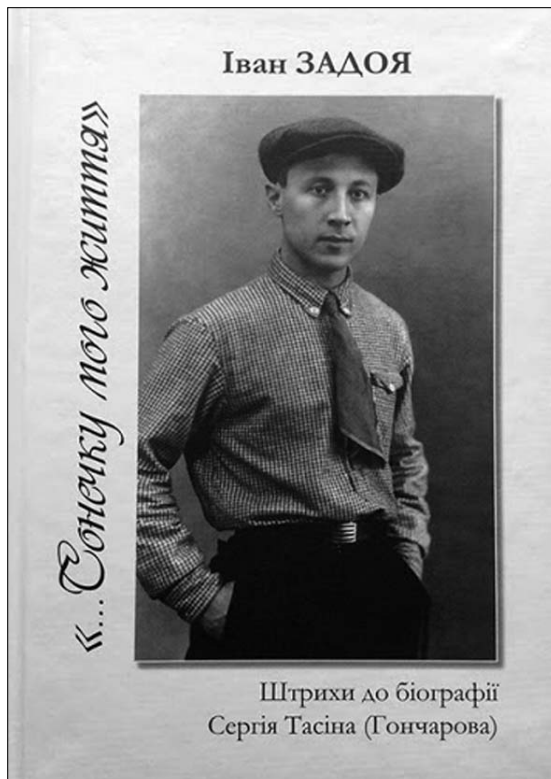
"Він міг радіти з чужих успіхів", "побут у нього був жахливий", "це був могутній інтелект" — такими штрихами змалював С. Гончарова краєзнавець Анатолій Кохан.

Цікава композиція книжки: від світлин (зорового сприйняття образу) і споминів земляків, колег і колишніх учнів (зіставлення

зовнішніх умов життя і внутрішнього характеру, вихованого волею) — до широко презентованого листування, де виявляються найменші порухи душі, її беззастережне "оголення". Епістолярний жанр має здатність психологічної рентгеноскопії.

І. Задоя сплачує данину людяності, чуйності, талантові батьківства свого літературного наставника. Завдяки зібраним листам постать С. Гончарова, скромного в самохарактеристиці, сприймається стереоскопічно. Тому розділ "Додатки" — найоб'ємніший і найцікавіший. Листування дає змогу "побачити" людину дії не на тлі часу, а як активного респондента і перетворювача.

Побачити життя і вплив слова. Показова епістолярна дискусія, що спалахнула між С. Гончаровим і Л. Первомайським. Приводом до неї стало слово "відрікаюсь" у поетичному рядку. Гончаров відстоював своє право на сумнів, незважаючи на захоплення силою навіювання, що підняла, очевидно, хвилю спогадів про літературний Харків 20–30-х років, хвилю намов-винувачень, арештів... Нині нікому допомогти авторів з'ясувати причину розриву Сергія Тасіна, якого тоді широко публікувала всеохопна преса, з тодішньою столицею України, як і того, що зумовило його перекаліфікацію. Можемо лише розглядати версії. Імовірно, молодого письменника "пасли" і він "був на гачку". Зрозуміло, що ніс відповідальність не тільки за себе, своє слово, але й за життя дружини і свого "Сонечка" — доні. Відповідальність, яку він не взяв на себе, є власного раннього сирітства. Про усвідомлення морального вибору в ситуації на межі життя і смерті промовляє і псевдонім, і уникнення спроб написати спогади про митців, із якими був на "ти" (зберігся лише вражаючий деталями спомина про одну одеську ніч у родині О. Довженка), і рефрен застиглої у вікні тролейбусу постаті товариша, над яким вже тоді нависла тінь... Безпорадність заручників тоталітарної машини. Метафора долі української інтелігенції. Чи не тому вразив Гончарова-читача рядок з поезії Л. Первомайського "Не відрікаюсь я ні від чого...": "...ні від тієї безневинної крові, що й моєю бути могла". Цей рядок став "зрушенням" у ставленні до поета, у результаті чого "всі Ваші твори раптом засяяли мені словом поезії". Вдумливий літературний критик, він ясно усвідомив, що доба диктує інший вектор конфліктів: на зміну видимому, зовнішньому протистоянню грає доба внутрішніх, душевних страждань, породжених необхідністю зробити самостійний вибір. За будь-яким із варіантів — своя ціна. Він рано зрозумів: "Для творчості, на жаль, треба страждати, втрачати значно більше, ніж набувати і радіти", "Творча праця кепська і небезпечна" (з листів молодому І. Задю). Відгукнувшись листом від

Іван ЗАДОЯ

«...Сонечку мого життя»

Штрихи до біографії
Сергія Тасіна (Гончарова)

З липня 1969 р. на книжку спогадів Ю. Смолича "Розповіді про неспокій", де описано Харків 1924–1933 рр., С. Гончаров зізнається, що йому бракувало "такого матеріалу", тому "мав сумнів", "щоб передати страшний трагізм тих подій", а ще "було ясно, що таких спогадів не визнають". Отже, спрацював цензор у собі? Втеча від покликання як рефлекс самозбереження? З часової відстані легко бути суддею-моралізатором. Та не спокшаймося до однозначності. Залишалась рідна Олександрія, де чекали дружина з донькою. І маленький плацдарм внутрішнього спротиву системі — бути викладачем української літератури доби "українізації", чинити опір бюрократичній системі освіти, інерційній за своєю сутністю, доказом чого є пресинг директора училища, не раз згадуваний у листах. Опір людяністю і матеріальною допомогою дітям-сиротам.

У листах Сергія Гончарова (Тасіна) б'ється жива думка, спалахують іскри осяянь: "Раз погано, значить є можливість рухатися до кращого", "Творчий акт письменника завершується актом читання-сприйняття читача", "Творчість породжує творчість", "Творити вільно, мов птах пісні", "Щоб зрозуміти мене, треба зрозуміти всю складність нашої долі, пов'язану із самотністю Люби (доньки. — А. Ц). Ми і всі ви живемо ніби на різних планетах. Ти змагаєш від писанини, а я хочу писати, але не маю на це часу". Здається, тут адресант трохи злукавив. Якщо проаналізувати, скільки знаменитостям він надсилав епістоли, переслідуючи мету отримати в подарунок книжку з автографом, то напрошується висновок, що не час винен, а знову-таки вибір. Вибір пріоритетів. Тому Смолич трудився над мемуарами, а Гончаров уже підхопив освітянський "вірус": "Пиши і тремти як би чого не вийшло", — і гіркоту прозріння: — А мовчання ще гірше, тисне невинним тягарем, поки живий". Мені здається, він не дозволив собі писати після 1937. Це була добровільна покута, якою карався. І не знаю, чи пробачив

собі. "Сонечко" було його виправданням. А її професійна невлаштованість і самотність — його невимовним болем. Його плацдарм після виходу на пенсію виявився заваленим уламками нереалізованих планів. А "Живі і мертві" (1930) періоду творчої молодості набули метафізичних перетворень: в Україну почали повертатися замовчувані тривалий час імена. Чи не тому з дивовижним педантизмом перечитував усе, на все мав власну думку, сперечався, тобто давав знати про себе, що живий...

"...Сонечку мого життя" — це данина вдячної пам'яті тому, хто вчився працює і широко ділився набутим життєвим досвідом. Книжка отримала назву за рядком із листа, адресованого маленькій донечці, Любині. Тепло любові, натхнення і служіння, долиняє до нас через десятки років.

У листах, написаних не для показу. В осяянні маленької племінниці Ніни, яка зрозуміла, який розумний у неї дядечко, бо він НАВЧАС ВЧИТЕЛІВ! Долинає, аби нагадати, що духовні скарби зберігає слово, а дух часу і почування людини в ньому — література. Можливо, саме тому С. Г. Гончаров більшу частину свого життя викладав українську мову і літературу в краї, де кріпачували і козакували його діди. Він свідомо став Читачем. Зрозумів нерозривність зв'язку автор — твір — читач, аби слово стало гарантом тривання і найтоншим інструментом формування особистості.

Останній штрих, але не стосовно Вчителя, а стосовно автора, Вдячного Учня і мого земляка. З якою ретельністю, що заслугове на найвищу похвалу, укладено коментарі, які обсягом перевищують пів сотні сторінок: тут і топоніми, і антропоніми, і посилення на твори, процитовані з відхиленням від оригіналу в листах, — словом, апарат, що засвідчує неймовірну пошукову роботу дослідника. Він здійснив мрію Вчителя — Тасін повернувся в літературу.

Нині вони немов помінялись ролями: на першій сторінці обкладинки — молодий Сергій Тасін (світлина 1928 року), на останній — сивочолий Іван Задоя, заслужений працівник культури України, що виступає з новелами та літературознавчими статтями, повертаючи на рідні терени ім'я Леоніда Чернова-Малошійченка, упорядкувавши "Кобзар на мотоциклі" (2005), Бориса Нечерду — книжку "Я жив як мід, я не лукавив...": Літературна спадщина Бориса Нечерди. Спогади про письменника" (2010), як гарячими слідами упорядкував "Я обрав свій шлях...": Леонід Куценко у спогадах, листах, пам'яті" (2012).

Ця книжка містить багато цінних практичних порад, тому може стати в пригоді неопітам, які шукають свою стежку в літературу. І наостанок — пуант: "...поет і вихователь дуже близькі з деякою перевагою виховання поезією".

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НАН
УКРАЇНИ
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО "ПРОСВІТА" ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА
КАФЕДРА ЮНЕСКО "НЕПЕРЕРВНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА
XXI СТОЛІТТЯ"
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА
КИЇВСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ
ІМЕНІ АНТОНА МАКАРЕНКА
ГІМНАЗИЯ-ІНТЕРНАТ №13 М. КИЄВА**

За ініціативи Кафедри ЮНЕСКО "Неперервна професійна освіта XXI століття" та Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України **18 лютого 2021 року о 14.00** відбудеться щорічний вебінар "Рідномовна і багатомовна освіта у контексті сталого розвитку суспільства".

Підключення до вебінару ZOOM:

<https://us02web.zoom.us/j/87828098016?pwd=RFIPSHZMRLVE1PU0xmZGRSZUVidz09>

Ідентифікатор конференції: 878 2809 8016

Код доступу: 447870

Місце проведення: онлайн на базі Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Захід присвячено Міжнародному дню рідної мови ЮНЕСКО 21 лютого 2021 р. (International Mother Language Day 2021).

Учасники вебінару: наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники, громадські діячі, тренери, аспіранти, докторанти, студенти.

Напрями роботи:

1. Проблеми розвитку багатомовної і рідномовної освіти в сучасному українському суспільстві — авторитетна думка.
2. Європейські тенденції багатомовної освіти.
3. Досвід багатомовного і рідномовного навчання у закладах фахової передвищої і вищої педагогічної освіти.
4. Утвердження традицій рідномовної освіти в умовах закладів середньої освіти.
5. Збереження культурної спадщини в музейному просторі.

Теми виступів під час дискусійної панелі просимо подати до 15 лютого 2021 р. на електронну пошту: unesco.naps@gmail.com.

Формат подання теми:

Пріоритети рідномовної освіти в Україні і світі

Вовк Мирослава Петрівна — доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, член Кафедри ЮНЕСКО "Неперервна професійна освіта XXI століття"

З повагою — оргкомітет Кафедри ЮНЕСКО "Неперервна професійна освіта XXI століття"

Зберігаємо історичну пам'ять

У Національному центрі театального мистецтва імені Лесі Курбаси, в теплому родинному колі друзів і колег, відбулася церемонія нагородження премією імені Лесі Танюка “За збереження історичної пам'яті”.

Цю премію заснували 2018 року. Серед її засновників – Всеукраїнська організація “Меморіал” імені Василя Стуса, видавництво “Дух і літера” та Центр Курбаси. Лавреатами можуть бути історики, науковці, режисери, художники. Нагорода вручається за вагомий внесок в українську культуру, вивчення української історії, за етичність і активну громадянську позицію. Церемонія нагородження відбувається щороку. Цього разу відзначили лавреатів 2020 року.

Однією з лавреаток стала Тамара Вронська – історик, викладачка Воєнно-дипломатичної академії, авторка монографій “Повторники: приречені бранці ГУЛАГу (1948-1953 рр.)”, “Упокорення страхом: сімейне заручництво у каральній практиці радянської влади (1917-1953 рр.)” та десятків статей. Цього вечора пані Тамара розповіла про маловідомі сторінки з життя Лесі Танюка.

Лесь Танюк належав до “мінусовиків” – людей, яким влада забороняла жити в режимних містах. Серед “мінусовиків” були розкуркулені селяни, колишні бранці ГУЛАГу та ін. Їм заборонялося мешкати ближче ніж за 100 кілометрів від Москви та Ленінграда, за 50 км – від Києва та Харкова.

Танюк не був чистим “мінусовиком”, бо не мав такого вироку. Але радянська влада “нагороджувала” його цим статусом 4 рази. Вперше він став “мінусовиком” ще в шкільному віці, коли йому разом із родиною заборонили повернутися до Києва. Вдруге – у 1962-му, коли змусили протягом 24 годин залишити місто Львів. Втретє – у 1965-му році, коли почалися арешти дисидентів, він став “самомінусовиком” – пішов у свідомий екзил, аби ніхто не контролював його життя, творчість і душу, – виїхав з України. А в 1988 році Танюку заборонили займатися професійною діяльністю.

Ще одним лавреатом став Ростислав Омеляшко – дослідник, засновник і керівник Центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, який врятував і зберіг етнокультурну спадщину українського Полісся в зоні Чорнобильської катастрофи. Пан Ростислав розповів про свою діяльність упродовж останніх 30 років:

“Пригадую травень 1989 року, коли на сторінках “Літературної України” вперше було опубліковано напіваправду про наслідки радіаційного забруднення. Того ве-

Тамара Вронська

чора прийшло усвідомлення масштабів Чорнобильської катастрофи, також ця інформація спонукала до активних дій. Разом із Григорієм Гончаренком розпочав пошукову роботу. В архівах, музеях досліджували матеріали про зону навколо Чорнобіля, що стосувалися різних аспектів традицій, народної культури, мови та історії цього регіону. Згодом у Мінчорнобілі утворили підрозділ, який займався питаннями історії і традицій Чорнобильської зони.

Інформаційний пошук дав нам можливість виїти на експедиційну роботу. Експедиції розпочалися у 1993 році, але спершу було важко знайти людей, які б погодилися брати в них участь. Першим відгукнувся Львівський інститут народознав-

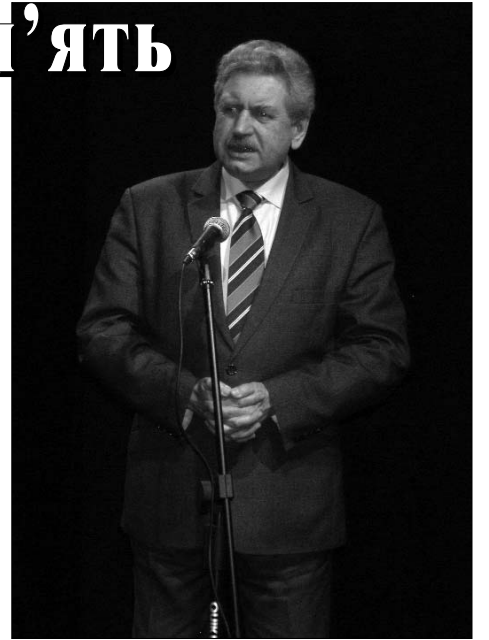
ства. Велику підтримку мали від першого міністра України у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС Георгія Готовчиця. Він наголошував: “У цій катастрофі треба рятувати не лише тіло, але й душу”.

За ці роки було організовано 14 творчих колективів, це понад 200 науковців з різних академічних установ, музеїв. Але спершу до Чорнобильської зони ніхто не хотів їхати. Збирали добровольців з усієї України. До нас приєдналася Ліна Костенко, яка брала участь в експедиціях протягом 10 років.

Організували 45 комплексних та понад 120 тематичних експедицій. У комплексних експедиціях брали участь приблизно 30 науковців за різними напрямками – музейники, архівісти та ін. Ми обстежували певну територію – 25-30 сіл. Після експедиції привозили 5-7 тисяч фотографій, 400 годин аудіозаписів і 35 годин відео. За період, що працювали на цій території, дослідили 686 сіл і 97 комплексних поселень переселенців. Крім того, нами був відкритий середньовічний Чорнобиль.

До 2000 року працювали з різними інститутами, організаціями, назбирали великий масив матеріалу, зрозуміли, що далі не можемо так рухатися. У 2001 році створили науковий центр, який займався опрацюванням знайденого матеріалу. Саме Лесь Танюк свого часу доклав чимало зусиль, аби цей центр існував.

У нашому музейно-архівному фонді – понад 62 тисячі матеріальних пам'яток. Половина з них – археологія. Крім цього, маємо 175 тисяч фотодокументів, 21 тисячу документів з паперовою основою – це листи або інші документи, які нам надали переселенці, або ми знайшли їх самі під час експедицій. А також 7,5 тисяч годин аудіо- та відеозаписів, що відтворюють різні аспекти традиційної культури Чорнобильської зони. Це комплекс, наукова цін-

Ростислав Омеляшко

ність якого полягає саме в його науковій цілісності.

Наш центр працює над створенням Музею народної культури Чорнобильського Полісся і Чорнобильського регіонального науково-інформаційного фонду, який має стати джерелом знань про культуру втраченого регіону і, водночас, бути важливим чинником соціально-культурної реабілітації тисяч постраждалих мешканців Полісся. На території зони – в Чорнобілі – має бути відкритий музей під відкритим небом. На жаль, за ці роки багато пам'яток було знищено, але маємо 25 об'єктів, що можуть скласти основу цього музею”.

Лавреатами премії стали також Володимир Захар'єв та Ігор Скальський – дослідники, котрі за документами, залишками архітектури та рідкісних артефактів реконструювали унікальну “Мінковельську державу”.

Директор Національного центру театального мистецтва імені Лесі Курбаси Неллі Корнієнко вручила лауреатам дипломи та подарувала двомеморію Лесі Танюка “Лінія життя”, де зібрані його праці різних років, а також нову книжку спогадів “Лесь Танюк. Ренесанс енергія”.

Подорож із шовком у часі

У Музеї гетьманства відкрили виставку вишитих картин Лідії Гончарук “Епоха в шовку”, що представляє понад 30 робіт мисткині за мотивами творчості майстрів живопису від епохи Відродження до нашого часу, які вона вишила шовком в авторській техніці на раритетній швейній машинці “Чайка”.

лишнього очільника Києва Івана Салія, яких неблаганна смерть забрала минулого року. На виставці представлена вишивка “Колядки” за мотивами картини Івана Черниша.

Мистецтвознавиця Марія Ляхова значила, що завдяки мовним перекладам ми пізнаємо культури інших народів, а Лідія Гончарук перекладає твори художників, створені олійним живописом, на вишивку. Простір її картин необмежений. Завдяки цим роботам починаєш по-новому розуміти творчість багатьох митців.

Картини пані Лідії – це мистецтво, що зближує людей, показує безперервність життєвого процесу, її полотна – немов міточки між різними часами та епохами.

– Вже вдруге проводжу свою персональну виставку в Музеї гетьманства, – розповідає Лідія Гончарук. – Подобається затишна атмосфера цього музею, тут у мене поглибився інтерес до історичного минулого нашого народу, відтоді створила багато творів на історичну тематику, частина з яких представлена в експозиції. Вже багато років досліджую свій родовід, і на вис-

тавку представила портрети мами та внучки, нащадків полковника Лубенського Стефана Шамрицького.

Крим та море вишивала і раніше. Але відтоді, як кримських татар позбавили їхньої батьківщини, ця тема мені болить. Випадково натрапила на твори художниці Ніни Жаба. Її акварелі надзвичайно захопили мене, вони дуже відрізняються від того, що створювали її колеги. Почала вивчати біографію цієї мисткині. Дізналася, що в 1906 році вона приїхала до Криму на етуди, тут закохалася в кримського татара, вийшла за нього заміж, полюбила цей народ. Її роботи, надруковані на маленьких листівках, кримські татари зберігали у вигнанні, як згадку про Крим. Це була дивовижна художниця. Зараз створюю свою нову роботу за її картиною. Продовжуватиму цю тему й далі, хочу показати, що поруч із нами живе такий красивий та мужній народ, який зараз дуже потребує допомоги й підтримки.

Люблю вишивати пейзажі, натюрморти, квіти. Створювати портрети складніше, починала їх робити зі світлин своїх близьких.

Вишивати почала майже тридцять років тому. Спочатку робила це тільки для себе, потім почала дарувати ці картини близьким і родичам. Вчилася вишивати на репродукціях різних митців, намагалася повторити кожен мазок художника. Продовжую вишивати за репродукціями і тепер, але все частіше створюю роботи за оригінальними сюжетами. Також почала малювати пастеллю пейзажі і портрети.

Вже готуюся до своєї великої виставки, яка запланована на листопад у Центрі Української Культури та Мистецтва. Працюю над великим полотном, сюжет якого тримаю в таємниці.

Сторінку підготував
Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото автора

Найтонша шовкова нитка, завдяки вправним рукам пані Лідії, відтворює всі мазки і штрихи великих майстрів живопису, глибину та багатство барв. Потрібно доторкнутися до картини, аби зрозуміти, що це не фарба, а шовк, який відтворив усю палітру відтінків. Саме шовк додає оригіналу блиск і тепло. Вишиті картини художниці зберігають відчуття спілкування з живими людьми, природою, майстрами сучасності та попередніх епох. З 2015 року Лідія Гончарук бере активну участь у виставках і благодійних проектах. Частина її картин, кожна з яких створюється в одному екземплярі, вже опинилася в приватних колекціях України та інших країн Європи.

Відвідувачі виставки “Епоха в шовку” мають можливість побачити вишиті копії портретів Ренуара і Арчимбольдо, ніжних троянд Катерини Кляйн, пейзажів Шишкіна та Крижицького. Частина виставки художниця присвятила історії України. Це відомі пейзажі Архипа Куїнджі, портрети гетьмана Павла Скоропадського і славетного отамана Івана Сірка, полковника Івана Богуна. Любов до рідного Києва та дитячі спогади наштовхнули майстриню на створення вишивок на власні сюжети. Так з'явилися картини із засніжених куточків Києво-Печерської лаври та інших місць столиці, мальовничі краєвиди різних регіонів України.

Відкриваючи виставку, директор Музею гетьманства Галина Ярова згадала, як свого часу подарувала Лідії Гончарук листівку зі світліною Павла Скоропадського, і та вишила з неї розкішний портрет, робота вийшла філігранною. Мисткиня надзвичайно трепетно ставиться до своїх творів, глибоко шанує українські народні традиції. Її твори можна побачити у багатьох виставкових проектах, які здійснює Центр Української Культури та Мистецтва.

Пані Галина закликала вшанувати пам'ять багаторічних друзів Музею гетьманства: заслуженого художника України Івана Черниша та відомого політика і ко-

Олена ВАЩЕНКО,
перекладачка, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української філології та славистики Київського національного лінгвістичного університету, членкиня Асоціації викладачів чеської мови як іноземної в Чеській Республіці

Чеському слову «робот» 100 років!

З нагоди 100-річчя першого видання твору (2020) та 100-річчя прем'єрного показу (2021) було здійснено перший і єдиний за сто років переклад українською мовою. Видавничий дім “Комора” спільно з Посольством Чеської Республіки в Україні, Чеським центром у Києві, Київським національним лінгвістичним університетом презентує українському читачеві всесвітньовідому п'єсу Карела Чапека “Р. У. Р.” (“Россумові універсальні роботи”).

Карел і Йозеф Чапеки

На жаль, ім'я чеського есеїста, драматурга й поета, класика чеської дитячої літератури Карела Чапека українському читачеві маловідоме. Хоча деякі його твори перекладені українською мовою: “Бесіди з Томашем Масариком” (2010), “Війна з саламандрами” (2011), “Оповідання з обох кишень” (2012), збірка історій з елементами детективного жанру “Оповідання з однієї кишень” (2015) та “Оповідання з другої кишень” (2017), збірка оповідань про мале цуценя “Дарочка, або Життя цуценят” (2018) та п'єса “З життя комах” (2019), котру поставили на сцені Львівського театру ім. М. Заньковецької.

2020 та 2021 роки як для чеської культурної спільноти, так і для світової загалом стали знаменними. У 2020 році всесвітньовідоме слово “РОБОТ”, яке з'явилося в п'єсі Карела Чапека “Р. У. Р.” (“Россумові універсальні роботи”), відсвяткувало своє перше сторіччя і 100 років тому, 25 січня 1921 року, відбулася перша офіційна прем'єра “Р. У. Р.” на сцені Національного театру в Празі. П'єса перекладалася багатьма мовами включно з есперанто та ставилася на різних сценах світу. Проте ніколи не перекладалася українською мовою й на українській сцені не мала втілення.

Український читач повинен дізнатися правду щодо походження слова та про його винахідників! Небагато хто з українців знає, що саме Карел Чапек подарував світові людиноподібне створіння на ім'я робот. Хоча, як зауважив К. Чапек, “...саме слово не є новотвором

автора п'єси “Р. У. Р.” — він лише впровадив його в життя. А було це так: ідея п'єси виникла у письменника зненацька. І допки вона ще жеврїла, він хутко вирушив до свого старшого брата Йозефа, художника, якого знайшов за мольбертом...

— Йозефе, послухай-но, — звернувся він, — маю ідею для п'єси.

— А саме? — пробурмотів художник (справді пробурмотів, оскільки в цей час тримав у роті пензля). Автор одразу виклав сюжет твору.

— Ну то напиши про це, — запропонував художник, вийнявши пензля з рота й призупинивши роботу над полотном.

— Але я не знаю, як назвати цих штучних робітників, — відповів письменник. — Я хочу назвати їх лаборами, але це слово здається мені занадто штучним.

— Тоді назви їх роботами, — процідив художник...

Ось так усе й було. Так народилося слово “робот”... (*Lidové noviny*, 24. 12. 1933).

Варто зазначити, що слово “robot” в чеській мові існує з XVII ст. і означає “важка, каторжна робота”, “панщина”, а це цілком відповідало задумові п'єси.

У 1928 році в першому виданні “Оксфордського словника англійської мови” слово “робот” уже було в словниковому реєстрі, зазначалося, що його створив автор п'єси “Р. У. Р.” Карел Чапек. Однак у газеті “Prager Tagblatt” той одразу спростував інформацію, вказавши, що насправді

творцем слова є його брат Йозеф, і дав чітко зрозуміти, що слово має чеську прописку: “Слова “робот”, “роботи” вигадав мій брат. Отже, не має потреби уточнювати, звідки походить це слово... воно слов'янського походження...” (*Prager Tagblatt*, 23. 9. 1935).

Поява перекладу “Р. У. Р.” (“Россумові універсальні роботи”) — це своєрідне літературно-детективне дослідження. Як правило, за основу береш твір, що є в загальному доступі, пересвідчуєшся, чи маєш право на його переклад (авторське право є авторське право!) — і до праці. У мене все так і сталося. За основу взяла версію п'єси 1994 року видання. Сумлінно намагалася перекладати близько до тексту, адже добре знаю, що перекладач не має право вносити власні коректури чи судження. Мені здавалося, що зробила геніальний переклад, проте завдяки інтуїції моєї редакторки пані Ірини Олійник довелося спуститися на землю. З'ясувалося, що я так захопилася перекладом, що не звернула уваги на істотні невідповідності в репліках.

Ось тут і розпочалося розслідування. Мені поталанило розшукати оригінал п'єси від 1920 року, порівняти тексти обох видань і зрозуміти, що вони досить різняться між собою — у деяких репліках було вилучено окремі фрази, що спричинило втрату безлічі нюансів. Через це деякі епізоди стали просто безглуздими. Траплялися й такі місця, де відсутній чи-

малий текст. Зрозумівши глибокий зміст першоджерела та відтворивши його українською мовою, я помітила, що все стало на свої місця. Текст твору зрозумілий, логічний, насичений емоціями й доволі провокативним підтекстом.

Дія п'єси розгортається на фабриці, де виробляють “штучних людей” — так звані роботи, створених із вирощених тканин і органів. Кожен із головних героїв п'єси уособлює домінуючу на той час національну євроатлантичну цивілізацію. Наприклад, Гаррі Домін, головний директор, — американець, представляє Сполучені Штати Америки з її топ-менеджерами, промисловцями, науковцями, д-р Галл — француз, представляє Галію, тобто Францію, Фабрі — італієць, Італію, Галлемеєр — німець, Німеччину, Бусман — єврей, Британію. Окрім того, усі імена не є випадковими, а наділені певним смысловим навантаженням. Россум — від чеського “розум, раціоналізм”; Домін — від латинського Dominus, тобто “володар, бог”; Фабрі — від латинського faber (ремесло, техніка); Бусман — від англійського бізнес (торгівля). Елена, за Гомером, є уособленням краси та любові; Алквіст — від

латинського aliquis (будь-хто, звичайна людина) або від іспанського el quisto (фаворит); Нана — від російського “няня”, Робот Примус — “перший”.

За сюжетом один із персонажів п'єси мав дуже гарну мету щодо використання чудо-машин: “...я бажав, аби жодна душа не тупіла біля чужих верстатів, щоб нічого не залишилося, нічого, нічого з цього проклятого соціального мотлоху!”. Натомість ці геніальні створіння, які б мали допомагати людині, урешті-решт постають проти свого творця, супротив Людини. І як висновок “Виготовляти роботи — злочин!”.

Чи не є це пересторога від Чапека перед можливим негативним впливом техніки на людство? Хтозна. Адже роботи більше не утопія! Вони серед нас. Роботизація вже не маячня, це реальність. І нам є над чим замислитися.

Переклад зроблено, книжка в друці. А далі — співпраця з талановитим режисером Володимиром Борисюком. Далі, сподіваємося, прем'єра вистави “Р. У. Р.” українською мовою на українській сцені! Чекаємо новин. А вам, любі читачі, зичу отримати тільки позитивні емоції від прочитання п'єси. П'єси, де зародилося слово “робот”.

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА”
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом!
ПЕРЕДПЛАТА—2021

Вартість передплати
(з доставкою і поштовими витратами):

Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 74

на 1 місяць
на 3 місяці

21 грн 43 коп. на півроку
61 грн 29 коп. на рік

115 грн 58 коп.
225 грн 96 коп.

Засновник:
Всеукраїнське товариство “Просвіта”
імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН
Відповідальна за випуск
Любов ГОЛОТА
Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова),
Павло МОВЧАН,
Микола ТИМОШИК,
Георгій ФІЛІПЧУК,
Іван ЮЩУК
Заступник головного редактора
з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел./факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК
Відділ культури
Едуард ОВЧАРЕНКО
Літературна редакторка
Галина ДАЦЮК
Коректорка
Олена ГЛУШКО
Комп'ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН
Інтернет-редактор
279-39-55

Черговий редактор
Едуард ОВЧАРЕНКО
Бухгалтерія
279-41-46
Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001
E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosivity.org
http://prosvitanews.org.ua
Надруковано в ТОВ “Мега-Поліграф”,
04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 3.
Листування з читачами —
тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів. Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів. При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов'язкове. Індекс газети “Слово Просвіти” — 30617

